

KLJUČNA REVIZORSKA PITANJA: ANALIZA REVIZORSKIH IZVJEŠTAJA ODABRANIH HRVATSKIH PODUZEĆA

Kutija, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:336422>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-16**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**KLJUČNA REVIZORSKA PITANJA: ANALIZA
REVIZORSKIH IZVJEŠTAJA ODABRANIH
HRVATSKIH PODUZEĆA**

Mentor: izv.prof.dr.sc. Tina Vuko

Student: Petra Kutija

Split, rujan 2018.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Problem istraživanja	1
1.2. Predmet istraživanja	2
1.3. Ciljevi istraživanja	2
1.4. Istraživačke hipoteze	3
1.5. Metode istraživanja.....	4
1.6. Doprinos istraživanja	5
1.7. Struktura rada	5
2. TEMELJNA OBILJEŽJA REVIZIJE FINACIJSKIH IZVJEŠTAJA 7	
2.1. Pojmovno određenje revizije	7
2.2. Vrste revizije	7
2.3. Potražnja za eksternom revizijom finacijskih izvještaja	9
2.4. Proces eksterne revizije finacijskih izvještaja.....	10
2.4.1. Zahtjev za revizijom i predrevizijske radnje	11
2.4.2. Planiranje revizije	12
2.4.3. Razmatranje internih kontrola i provođenje testova kontrole	13
2.4.4. Provođenje dokaznih testova.....	14
2.4.5. Dovršavanje revizije i izdavanje izvješća neovisnog revizora	16
2.5. Regulatorni okvir revizije u Republici Hrvatskoj.....	16
2.5.1. Zakon o računovodstvu	17
2.5.2. Zakon o reviziji.....	18
2.6. Hrvatska revizorska komora	18
2.7. Ministarstvo financija	19
3. REVIZORSKO IZVJEŠĆE.....	21
3.1. Razlozi potrebe za promjenama u revizijskom izvještavanju	21
3.1.1. Jaz očekivanja korisnika revizije	21
3.1.2. Percepcija kvalitete revizije i revizorskog izvješća	23
3.1.3. Kognitivne sposobnosti investitora.....	23
3.2. Stari vs novi model revizorskog izvještavanja.....	24

3.3. Ključna revizorska pitanja	28
3.3.1. Očekivane prednosti i nedostaci od uvođenja ključnih revizorskih pitanja	29
3.3.2. Pregled postojećih istraživanja o utjecaju proširenih revizorskih izvještaja.....	31
3.3.2.1. <i>Pregled postojećih istraživanja o utjecaju ključnih revizorskih pitanja</i>	<i>32</i>
4. EMPIRIJSKA ANALIZA REVIZORSKIH IZVJEŠTAJA	35
4.1. Opis uzorka i metodologije	35
4.2. Rezultati istraživanja	36
4.2.1. Deskriptivni primjer ključnih revizorskih pitanja.....	36
4.2.2. Broj ključnih revizorskih pitanja	39
4.2.3. Broj ključnih revizorskih pitanja i revizorsko mišljenje	42
4.2.4. Ključna revizorska pitanja i revizorsko društvo	45
4.2.4.1. <i>Velika četvorka i ostala revizorska društva</i>	<i>46</i>
4.2.4.2. <i>Velika četvorka.....</i>	<i>48</i>
4.2.5. Ključna revizorska pitanja i djelatnost revidiranog poduzeća.....	50
4.2.6. Ključna revizorska pitanja i promet na burzi	51
4.3. Osvrt na provedeno istraživanje.....	52
5. ZAKLJUČAK.....	54
POPIS LITERATURE.....	56
POPIS TABLICA.....	59
POPIS SLIKA	60
POPIS GRAFOVA	60
SAŽETAK	61
SUMMMARY	62

1. UVOD

1.1. Problem istraživanja

Revizija predstavlja neovisno i naknadno davanje mišljenja od strane stručne osobe o financijskim izvještajima poduzeća. Kao disciplina, revizija ima jako dugu povijest, te prvi dokazi o revizorskim aktivnostima postoje još od oko 4 tisuće godina prije Krista. Međutim, revizija kakvu danas poznajemo prvenstveno je posljedica razdvajanja funkcije vlasništva i upravljanja unutar poduzeća. Stoga, može se reći kako je pojava djelatnosti revizije prije svega rezultat stvarne potrebe, jer upravo revizija pomaže u stvaranju povjerenja u prezentirane financijske informacije kod svijeta koji imaju bilo kakav financijski interes u poduzećima nad čijim financijskim izvještajima se provodi revizija. Finalni proizvod revizije, koji sadrži mišljenje o tome jesu li revidirani financijski izvještaji poduzeća fer i istinito prezentirani, jest revizorsko izvješće.

Globalna financijska kriza iz '07./'08. uzrokovana propašću velikih banaka, mnogo toga je dovela u pitanje, uključujući djelatnost revizije i kvalitetu revizorskih izvješća. Istovremeno, pojavila se bojazan o sposobnosti investitora da kvalitetno procesuiraju sve njima dostupne informacije. Ako je količina informacija veća od njihove mogućnosti da procesuiraju sve dostupne informacije, investitori će vjerojatno teže identificirati one zaista važne informacije u financijskim izvještajima (Sirois i sur., 2018). Ovakvi problemi naročito su istaknuti kod onih investitora kojima nedostaje profesionalnog znanja.

Globalna financijska kriza, upitnost kognitivnih sposobnosti investitora da procesuiraju sve njima dostupne informacije te, čini se sveprisutni, jaz očekivanja korisnika revizije, uzrokovali su raspravu o tome trebaju li se, i kako, revizorska izvješća proširiti i tako pružiti više informacija svojim korisnicima. Ideja o proširenju revizorskih izvještaja naišla je na svoje pobornike i protivnike. Unatoč suprotstavljenim mišljenjima, regulatorna tijela na globalnoj razini su nedavno predložila promjene standardnog izvješća o reviziji, uključujući i zahtjev za uključivanjem paragrafa **ključnih revizorskih pitanja** (engl. *Key Audit Matters – KAM*).¹ Riječ je o petogodišnjem projektu koji je rezultirao novim Međunarodnim računovodstvenim standardom MRevS 701 „Priopćavanje ključnih revizijskih pitanja u izvješću neovisnog revizora“, a koji je na snazi za revizije financijskih izvještaja za razdoblja

¹ U SAD-u je termin Critical Audit Matter – CAM.

koja završavaju na datum 15. prosinca 2016., ili nakon tog datuma. Sukladno točki 8 MRevS-a 701, ključna revizorska pitanja (dalje u tekstu KRP) su ona pitanja koja su, po revizorovoj profesionalnoj prosudbi, od najveće važnosti u reviziji financijskih izvještaja tekućeg razdoblja. Ključna revizorska pitanja moraju se iznijeti u izvještajima revizora za revizije financijskih izvještaja društava koja kotiraju na burzi. Koristi koje se očekuju od uvođenja KRP-a su brojne, a uglavnom su vezane uz povećanje smanjene percepcije kvalitete revizorskih izvješća, te rješavanje problema kojeg imaju investitori, a koji se odnose na mogućnost kvalitete obrade svih njima dostupnih informacija.

1.2. Predmet istraživanja

Ključna revizorska pitanja moraju se iznijeti u izvješćima revizora za revizije financijskih izvještaja društava koja kotiraju na burzi. Iako potencijalno nose brojne prednosti, KRP-ovi odnosno njihova identifikacija i opis na način koji će biti razumljiv, uz zadržavanje relevantnosti, težak je i odgovoran zadatak. Točan broj ključnih revizorskih pitanja koja revizori moraju navesti u revizorskom izvješću nije propisan, prvenstveno iz razloga da prevelik broj takvih pitanja ne bi u potpunosti zaokupio pažnju korisnika i odvratilo mu pozornost od preostalih dijelova financijskih izvještaja. U tom smislu zanimljivo je proučiti kako su se različiti revizori „snašli“ u prve dvije godine primjene novog standarda, za poduzeća iz različitih djelatnosti.

Predmet ovog istraživanja je analizirati revizorska izvješća poduzeća koja kotiraju na Zagrebačkoj burzi, sa svrhom detektiranja broja i detaljnosti ključnih revizorskih pitanja prezentiranih u istima. Analiza je provedena nad izvješćima za 2016. i 2017. godinu, sa svrhom uočavanja eventualnih promjena u broju, strukturi, detaljnosti i područjima na koje se odnose ključna revizorska pitanja za ista poduzeća u 2017., u odnosu na prvu godinu primjene novog MRevS-a 701. Naime, KRP iz prethodnih razdoblja nije automatski KRP tekućeg razdoblja (Kopun i Muaremi, 2017).

1.3. Ciljevi istraživanja

Diplomski rad se sastoji od teorijskog i empirijskog dijela, pa se i ciljevi istraživanja mogu podijeliti na ciljeve teorijske i empirijske prirode. Cilj teorijskog dijela rada je opisati događaje koji su doveli do uvođenja novog Međunarodnog revizijskog standarda, MRevS-a

701 „Priopćavanje ključnih revizijskih pitanja u izvješću neovisnog revizora“ te njegov značaj za revizijsko izvještavanje. Nadalje, cilj teorijskog dijela rada je i objasniti očekivane prednosti i potencijalne nedostatke uvođenja KRP-a u revizorska izvješća, te dati pregled postojećih istraživanja o utjecaju koji su proširena revizorska izvješća, s naglaskom na ključna revizorska pitanja, imali na investitore i njihov proces donošenja investicijskih odluka.

Cilj empirijskog dijela rada je proučiti kako su i u kojem opsegu zahtjevi novog MRevS-a 701 implementirani u praksi, te postoji li razlika u implementaciji s obzirom na revizorsko društvo koje je bilo zaduženo za provođenje postupka revizije. S obzirom da su u trenutku pisanja ovog rada na raspolaganju bila revizorska izvješća za dvije godine (2016. i 2017.), cilj rada je i uočiti eventualne promjene u broju revizorskih pitanja za isti uzorak u 2017., u odnosu na 2016. godinu ovisno o vrsti djelatnosti revidiranog poduzeća i vrsti revizorskog društva koje je obavilo reviziju.

1.4. Istraživačke hipoteze

Na temelju prethodno definiranog problema i predmeta istraživanja, te definiranih ciljeva istraživanja, moguće je definirati sljedeće istraživačke hipoteze:

H1: Prosječan broj KRP-ova se značajno povećao u 2017., u odnosu na 2016. godinu.

Kada su u pitanju ključna revizorska pitanja, kvaliteta je važnija od kvantitete, te upravo zbog toga novi MrevS 701 ni ne propisuje točan broj ključnih revizorskih pitanja koje revizori moraju navesti i opisati u revizorskom izvješću. Čak štoviše, poželjno je da broj ključnih revizorskih pitanja bude što manji kako ne bi u potpunosti skrenuli pozornost korisnika financijskih izvještaja s ostalih dijelova financijskih izvještaja.

H2: Postoji razlika u broju KRP-ova s obzirom na vrstu iskazanog revizorskog mišljenja.

Revizorovo mišljenje može biti pozitivno mišljenje, mišljenje s rezervom, suzdržanost od mišljenja i negativno mišljenje. Pritom, sukladno MRevS-u 705, posljednja tri spadaju u tzv. modificirana mišljenja koje revizor donosi ako zaključi da, temeljeno na dobivenim revizijskim dokazima, financijski izvještaji kao cjelina nisu bez značajnog pogrešnog prikazivanja, ili ne može prikupiti dostatne i primjerene revizijske dokaze da bi zaključio kako su financijski izvještaji kao cjelina bez značajnog pogrešnog prikazivanja. Budući da revizor određuje ključna revizorska pitanja tek na osnovu rezultata revizije, tj. dokaza

dobivenih tijekom revizije, veća je vjerojatnost da je veći broj KRP-ova asociran s bilo kojim od modificiranih mišljenja, u odnosu na pozitivno revizorsko mišljenje. Također se očekuje da će rezultati testiranja ove hipoteze biti konzistentni odnosno da se neće značajno razlikovati u dvije promatrane godine (2016. i 2017.)

H3: Postoji ovisnost između detaljnosti KRP-ova i revizorskog društva.

Za svako ključno revizorsko pitanje potrebno je uključiti odgovore na pitanja: *zašto* i *kako*. Naime, recentno istraživanje koje je proveo Deloitte (2017) nad 50 švicarskih poduzeća koja kotiraju na burzi, je pokazalo da različita revizorska poduzeća na različit način primjenjuju nove revizorske standarde, te da su dva revizorska društva od Velike četvorke pružili manje informacija.

H4: Postoji ovisnost između broja KRP-ova i djelatnosti kojom se bavi poduzeće.

Četvrta istraživačka hipoteza pretpostavlja da postoji ovisnost između broja ključnih revizorskih pitanja i djelatnosti poduzeća. Naime, djelatnosti se razlikuju po svojoj složenosti i rizicima poslovanja, pa se očekuje i da će se broj KRP-ova razlikovati ovisno o djelatnosti.

H5: Postoji statistički značajna veza između ukupnog prometa na burzi i broja KRP-ova revidiranim izvještajima.

Peta istraživačka hipoteza pretpostavlja da objava ključnih revizorskih pitanja utječe na investicijske odluke. Ova hipoteza postavljena je po uzoru na rad Christensen i sur. (2014) koji su pokazali, kao što je već ranije navedeno, da su investitori koji su primili izvješće s uključenim ključnim revizorskim pitanjima skloniji promijeniti investicijsku odluku u odnosu na investitore koji su primili standardno revizorsko izvješće.

1.5. Metode istraživanja

Diplomski rad se sastojati od teorijskog i empirijskog dijela, te su različite znanstvene metode korištene pri izradi istih. Izrada teorijskog dijela rada bazirana je na proučavanju i analizi relevantne postojeće stručne literature. U tu svrhu korištene su sljedeće znanstvene metode:

Metoda indukcije i dedukcije – shvaćanje i donošenje zaključaka o pojedinim dijelovima cjeline na osnovu razumijevanja cjeline, te donošenje zaključaka o cjelini na osnovu razumijevanja pojedinih njenih dijelova.

Metoda deskripcije - Postupak jednostavnog opisivanja ili očitavanja činjenica, procesa i predmeta u prirodi i društvu, te njihovih empirijskih potvrđivanja odnosa i veza, ali bez znanstvenog tumačenja i objašnjavanja.

Metoda kompilacije – postupak preuzimanja rezultata znanstveno – istraživačkog rada, odnosno tuđih opažanja, stavova i zaključaka.

Komparativna metoda – metoda koja podrazumijeva uspoređivanje činjenica.

Metoda klasifikacije – podjela općeg pojma na posebne, u okviru opsega pojma.

Za izradu empirijskog dijela diplomskog rada bilo je potrebno prvo preuzeti sekundarne podatke iz revizorskih izvješća za poduzeća iz uzorka te podatke o trgovanju sa Zagrebačke burze. Za obradu ovih podataka koristila se deskriptivna statistika, metoda korelacije, te relevantni neparametrijski testova. Navedena deskriptivna analiza je provedena pomoću MS Excel-a i statističkog programa za obradu podataka SPSS.

1.6. Doprinos istraživanja

Ključna revizorska pitanja novost su u reviziji i revizijskom izvještavanju. Naime, ista se sukladno novom MRevS-u 701 moraju uključiti u revizije financijskih izvještaja za razdoblja koja završavaju na datum 15. prosinca 2016., ili nakon tog datuma. S obzirom na navedeno, postojećih istraživanja koja su se bavila analizom primjene ključnih revizorskih pitanja jako je malo, naročito u Hrvatskoj. Ovaj rad pridružuje se manjem broju takvih radova, te rad omogućuje direktan uvid u način na koji, te u kojem opsegu, su zahtjevi novog MRevS-a 701 implementirani u praksi od strane različitih revizorskih društava.

1.7. Struktura rada

Diplomski rad se, pored uvodnog, sastoji od još četiri dijela.

U *drugom dijelu* diplomskog rada pojmovno je i sadržajno određena revizija te je opisan postupak revizije financijskih izvještaja. Također su objašnjeni razlozi potrebe za djelatnošću revizije, te je naveden i opisan regulatorni okvir koji uređuje reviziju financijskih izvještaja u Republici Hrvatskoj, s posebnim osvrtom na Hrvatsku revizorsku komoru, kao jednu od najvažnijih institucija za revizijsku profesiju u Hrvatskoj.

Treći dio diplomskog rada u potpunosti je posvećen revizorskom izvješću i ključnim revizorskim pitanjima, te su u ovom dijelu opisani i uspoređeni stari i novi model revizijskog izvještavanja, te je opisan novi MRevS 701 „Priopćavanje ključnih revizijskih pitanja u izvješću neovisnog revizora“.

Četvrti dio diplomskog rada sadrži empirijsko istraživanje. U ovom dijelu rada prvo je opisan uzorak istraživanja, te metode korištene u istraživanju. Zatim su prezentirani rezultati istraživanja, te je dan kratak osvrt na provedeno istraživanja. Četvrti dio diplomskog rada završava smjernicama za buduća istraživanja.

Peti dio diplomskog rada posvećen je zaključnim razmatranjima.

2. TEMELJNA OBILJEŽJA REVIZIJE FINACIJSKIH IZVJEŠTAJA

2.1. Pojmovno određenje revizije

Pojam „revizija“ (*engl. audit*) izveden je iz latinske riječi *audire* što znači čuti, slušati. Naime, u ranim danima revizijske djelatnosti, revizori su slušali izvještaje čitane od strane računovođa sa svrhom njihove provjere (Pandey, 2016). Prvi dokazi o revizorskim aktivnostima postoje još od oko četiri tisuće godine prije Krista (Ramamoorti, 2003). Međutim, revizija kakvu danas poznajemo, nastala je u doba industrijske revolucije u 18. stoljeću (Stanišić, 2009).

Imajući na umu činjenicu kako revizija kao djelatnost ima jako dugu povijest, ne čudi što se tijekom vremena nakupilo mnoštvo različitih definicija revizije. Naime, kako ističe Filipović (2009) kroz vrijeme brojni su se teoretičari, profesionalna udruženja i organizacije bavili upravo problematikom pojmovnog određenja revizije. Tako, primjerice, Gray i Manson (2007) definiraju reviziju kao *„istraživanje dokaza koji će omogućiti formiranje mišljenja o istinitosti i objektivnosti financijskih i drugih informacija od strane jedne ili više osoba koje su nezavisne u odnosu na onog koji priprema te informacije, nezavisne u odnosu na one koji će najvjerojatnije koristiti te informacije, te izdavanje izvještaja o tim informacijama, s glavnim ciljem da se poveća njihov kredibilitet, a samim time i njihova korisnost“*.

Ne navodeći dalje sve postojeće definicije revizije, u ovom dijelu dovoljno je navesti definiciju revizije koju daje hrvatski zakon, budući da je dovoljno široka i sveobuhvatna. Sukladno hrvatskom *Zakonu o reviziji* revizija financijskih izvještaja predstavlja provjeru i ocjenjivanje godišnjih financijskih izvještaja, te podataka i metoda korištenih prilikom njihova sastavljanja i na temelju toga davanje neovisnog i stručnog mišljenja o tome prikazuju li financijski izvještaji u svim značajnim odrednicama istinit i fer prikaz financijskog položaja i uspješnosti poslovanja te novčanih tokova u skladu s primjenjivim okvirom financijskog izvještavanja“ (NN, 127/17, čl. 4).

2.2. Vrste revizije

Definicija revizije navedena ranije definicija je tzv. **eksterne revizije**. Pored eksterne revizije postoji još i tzv. **interna revizija**, te **državna revizija**. Podjela revizije na eksternu, internu i

državnu reviziju podjela je prema subjektu koji provodi reviziju. Tako, kod eksterne revizije, kao što joj i samo ime implicira, revizor je samostalan, što znači da djeluje neovisno od svog klijenta. Osobe koje provode internu reviziju nisu samostalne u svom radu, već je (u pravilu) riječ o zaposleniku odnosno zaposlenicima poduzeća koji su imenovani od strane menadžmenta tog poduzeća. Što se pak tiče državne revizije, ista obuhvaća reviziju državnih prihoda i rashoda, reviziju financijskih izvještaja i financijskih transakcija jedinica državnog sektora, jedinica lokalne i područne samouprave, pravnih osoba koje se financiraju iz proračuna, i svih drugih pravnih osoba kod kojih je država u većinskom vlasništvu (Roška, 2012).

Podjela revizije na internu i eksternu reviziju, najčešća je podjela revizije koja se može pronaći u literaturi. Razlike između navedenih dviju vrsta revizija su brojne (Tablica 1). Potencijalno najvažniju razliku između interne i eksterne revizije navodi Stanišić (2015), a koja se odnosi na glavnu ulogu koju imaju obje vrste revizije. Naime, kako ističe Stanišić (2015), iako i interna i eksterna revizija kao glavni zadatak imaju davanje uvjerenja, interna revizija daje uvjerenje o efikasnosti upravljanja rizicima, internim kontrolama i procesima rukovođenja u odnosu na cjelokupno poslovanje poduzeća, a ne samo u domeni financijskog izvještavanja. S druge strane, eksterna revizija daje uvjerenje o istinitosti i objektivnosti financijskih izvještaja.

Tablica 1: Temeljne razlike između interne i eksterne revizije

	INTERNA REVIZIJA	EKSTERNA REVIZIJA
Vrsta revizije	Revizija poslovanja.	Revizija financijskih izvještaja
Status revizora	Revizor – zaposlenik poduzeća.	Revizor – neovisan o poduzeću.
Kvalifikacije	Posebne kvalifikacije nisu obveze.	Posebne kvalifikacije su obvezne.
Imenovanje	Imenovan(i) od strane menadžmenta.	Imenovan(i) od strane dioničara.
Obaveznost	Nije obavezna revizija.	Revizija obavezna Zakonom.
Glavna uloga	Poboljšanje poslovanja poduzeća.	Revizija financijskih izvještaja.
Obuhvat	Sve kategorije rizika.	Financijski rizici.
Dinamika	Tijekom cijele godine.	Na kraju fiskalne godine.
Izvješće	Nema obveze predaje izvješća.	Postoji obveza predaje izvješća.

Izvor: Izrada autorice na temelju Suci (2008), Roška (2012) i Stanišić (2015).

Iz tablice 1 sasvim je jasno da je za nekoga tko ima nekakav financijski interes u poduzeću, a ne obnaša nikakvu funkciju u istome, od mnogo većeg značaja eksterna revizija. Međutim, valja naglasiti kako se do sada spoznalo da interna revizija može biti jako korisna eksternoj reviziji na način da interni revizori rade kao asistenti pod kontrolom eksternog revizora ili neovisno obavljaju relevantan dio poslova kroz godinu revizije, a na koji se eksterni revizori mogu osloniti (Felix i Gramling, 2001).

2.3. Potražnja za eksternom revizijom financijskih izvještaja

Revizija, jednostavno rečeno, predstavlja neovisno i naknadno davanje mišljenja od strane stručne osobe, o financijskim izvještajima poduzeća nad kojim se provodi revizija. Pitanje koje se logički nameće jest zašto je ovakva djelatnost, odnosno usluga, uopće potrebna? Navedeno pitanje naročito ima smisla kada se u obzir uzme činjenica da obavljanje revizije nije besplatno. Čak štoviše, eksterna revizija predstavlja značajan trošak za poduzeća. Tako su podaci o revizorskim troškovima hrvatskih poduzeća otkrili da je, primjerice, Franck u 2010. godini platio godišnju revizorsku naknadu od 100 tisuća kuna, HT u 2009. godini čak 6 milijuna kuna (Sardelić Vujisić, 2010), dok je koncern Agrokor u 2016. godini platio vrtoglavih 1,6 milijuna eura na ime troška revizije (HINA, 2017).

Revizija kakvu danas poznajemo, nastala je u doba industrijske revolucije u 18. stoljeću (Stanišić, 2009), te je prvenstveno posljedica razdvajanja funkcija vlasništva i upravljanja unutar poduzeća. Naime, onog trenutka kada su vlasnik i menadžer poduzeća prestale biti ista osoba, vlasnik više nije mogao sa sigurnošću znati jesu li njemu prezentirani podaci o poslovanju poduzeća istiniti, jer je menadžer, koji je odgovoran za financijsko izvještavanje, mogao „uljepšavati“ rezultate kako bi stvorio bolju sliku o poslovanju poduzeća, a time i bolju sliku o vlastitom upravljanju resursima poduzeća. Ovakva asimetrija informacija posebno je izražena na tržištu kapitala, između investitora koji kupuju dionice nekog društva koje kotira na burzi, te kojima su podaci prezentirani u financijskim izvještajima praktički jedina osnova za donošenje odluke o investiranju, i menadžmenta koji donosi upravljačke odluke.

Na temelju navedenog, može se zaključiti kako je pojava djelatnosti revizije prije svega rezultat stvarne potrebe dioničara, ali i svih ostalih dionika poduzeća, za vjerodostojnim informacijama na temelju kojih mogu donositi svoje poslovne odluke, pri čemu je uloga

revizije uloga neovisnog i objektivnog jamstva koje stvara povjerenje u prezentirane financijske informacije za sve one koji imaju financijski interes u poduzećima.

Pored **potencijalnog ili stvarnog konflikta interesa**, koji se događa u poduzećima između vlasnika i menadžmenta poduzeća, Američki savez računovođa, navodi još tri glavna razloga potrebe za eksternom revizijom financijskih izvještaja. To su (Ittonen, 2010):

1. posljedice pogrešnih odluka korisnika;
2. kompleksnost; te
3. nepristupačnost.

Pogrešne odluke korisnika financijskih izvještaja imaju cijeli niz značajnih ekonomskih, socijalnih i drugih posljedica. Stoga, kako ne bi donijeli pogrešne odluke, korisnici financijskih izvještaja, u prvom redu investitori, trebaju pouzdane i kompletne informacije za kvalitetno donošenje odluka, te upravo revizija pridonosi kredibilitetu informacija na temelju kojih se donose investitorske odluke.

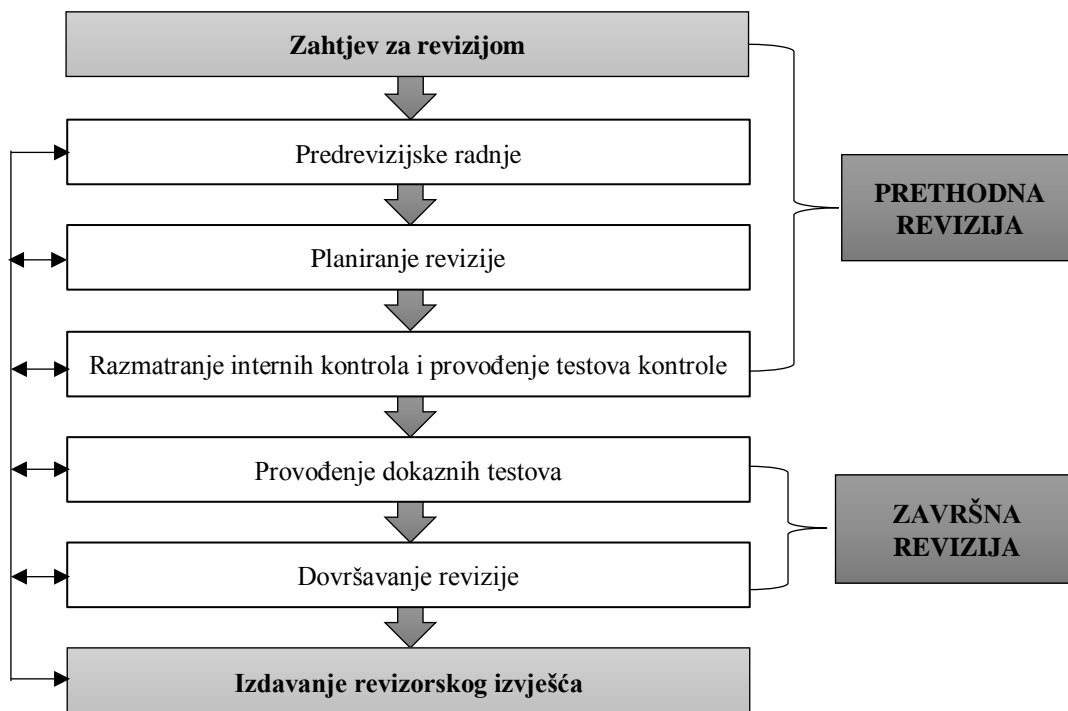
Nadalje, računovodstvo i pripremanje financijskih izvještaja postaje sve **kompleksnije**, a interpretacija financijskih izvještaja zahtijeva detaljno poznavanje računovodstva, poslovnih procesa, upravljačkih pitanja i institucionalnih postavki. Neprofesionalni investitori naprosto trebaju revizore za procjenu kvalitete i prezentiranih informacija, jer sami, u prosjeku, ne posjeduju potrebna znanja za razumijevanje financijskih izvještaja.

Konačno, financijska izvješća ponekad mogu biti nepristupačna investorima, te se upravo **nepristupačnost** financijskim izvještajima ističe kao četvrti razlog potrebe za revizijskom djelatnosti.

2.4. Proces eksterne revizije financijskih izvještaja

Proces eksterne revizije financijskih izvještaja obuhvaća nekoliko složenih faza koje se mogu dalje raščlaniti na veći ili manji broj faza, ovisno kako koja faza zahtijeva. Ukupan broj faza u procesu revizije financijskih izvještaja može se razlikovati i ovisno o tome kada se revizija obavlja, gdje se razlika može napraviti između prethodne i završne revizije. Tako se **prethodna revizija** obavlja do datuma na koji se izdaju financijski izvještaji, dok se **završna revizija** obavlja nakon datuma na koji se izdaju financijski izvještaji (Lovrić, 2010).

Važno je napomenuti da se, neovisno o vrsti revizije i ukupnom broju faza, svaka faza, i u konačnici cijeli postupak revizije, provodi sukladno opće prihvaćenim Međunarodnim revizijskim standardima i Međunarodnim smjernicama, te hrvatskim propisima objavljenim u Narodnim novinama.² Faze prethodne i završne revizije prezentira slika 1, dok se u nastavku rada detaljnije opisuju faze u procesu revizije financijskih izvještaja.

Slika 1: Proces revizije financijskih izvještaja

Izvor: Izrada autorice na temelju Lovrić (2010).

2.4.1. Zahtjev za revizijom i predrevizijske radnje

Postupak eksterne revizije financijskih izvještaja započinje zahtjevom klijenta za uslugom revizije nakon čega revizor, prije donošenja odluke o pružanju takve usluge, provodi razne *predrevizijske radnje*. Tako revizor u sklopu ove faze (Filipović, 2009):

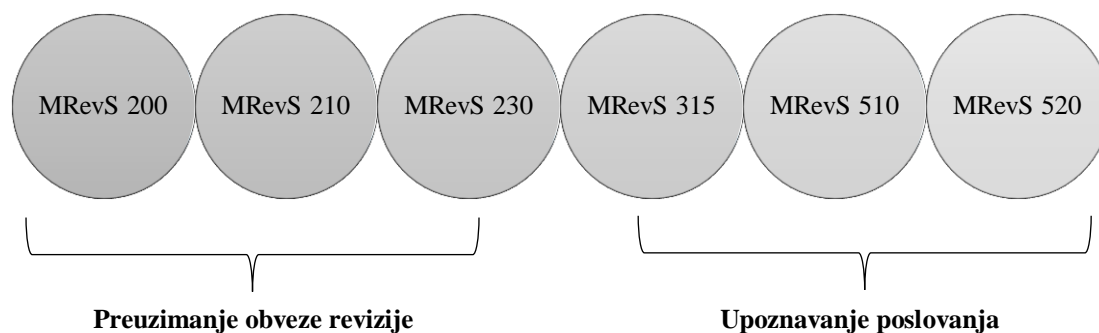
- razmatra hoće li prihvatiti novog odnosno zadržati postojećeg klijenta,
- uspostavlja komunikaciju s revizorskim odborom,

² Odnosno sukladno zakonskim propisima druge zemlje u kojoj se revizija provodi.

- priprema pismo o preuzimanju obveze revizije,
- razmatra i procjenjuje rad internog revizora,
- te određuje revizorsko osoblje i potrebne suradnike.

Kompleksnost ove faze u procesu revizije ovisi o tome je riječ o novom ili postojećem klijentu. Naime, ako je riječ o novom klijentu, revizor mora utrošiti više vremena na prikupljanje svih raspoloživih informacija o tom klijentu i njegovu poslovanju, povezanim osobama, sudskim sporovima itd. Također, često se javlja i potreba za kontaktiranjem prethodnog revizora.

Važno je naglasiti da proces eksterne revizije može završiti odmah u ovoj prvoj fazi, praktički i prije nego je počeo. Naime, kako ističe Krajačić (2015), revizor može odbiti imenovanje ako je imenovan bez njegovo znanja, i, mnogo važnije, ako u postupku prihvaćanja angažmana revizor utvrdi da nisu ispunjeni uvjeti da bi po revizijskim pravilima mogao prihvatiti obavljanje angažmana, a to su: neovisnost, kompetentnost, dostatnost resursa, čestitost klijenta, prihvatljiv primjenjivi okvir financijskog izvještavanja, te klijent koji je spreman prihvatiti svoje obveze. Slika 2 prikazuje Međunarodne revizijske standarde koji uređuju provođenje ove faze eksterne revizije financijskih izvještaja.

Slika 2: MRevS-ovi koji uređuju predrevizijske radnje

Izvor: Izrada autorice.

2.4.2. Planiranje revizije

Faza planiranja revizije temelji se na upoznavanju s poslovanjem subjekta u kojem se vrši revizija. Ključan MRevS u ovoj fazi jest MRevS 300 *Planiranje revizije financijskih*

izvještaja. Kako je navedeno u MRevS-u 300, planiranje revizije koristi reviziji financijskih izvještaja na više načina (t. 2):

- pomažući revizoru da posveti odgovarajuću pozornost važnim područjima revizije;
- pomažući revizoru da pravodobno prepozna i riješi potencijalne probleme;
- pomažući revizoru da ispravno organizira i vodi revizijski angažman tako da se obavlja na djelotvoran i učinkovit način;
- pomažući u izboru članova angažiranog tima s odgovarajućim razinama sposobnosti i kompetentnosti da se reagira na anticipirane rizike, i u ispravnom dodjeljivanju posla tim članovima;
- olakšavajući usmjeravanje i nadziranje članova angažiranog tima i pregled njihova rada, i
- pomažući, gdje je primjenjivo, u koordiniranju rada koji su obavili revizori sastavnih dijelova grupe i eksperti.

Produkt ove faze revizije financijskih izvještaja je **opća strategija revizije** za angažman, te **plan revizije** koji uključuje: (a) opis vrste, vremenskog rasporeda i obujma planiranih postupaka procjene rizika; (b) vrste, vremenskog rasporeda i obujma planiranih daljnjih revizijskih postupaka; te (c) ostale planirane revizijske postupke (t. 9):. Pored MRevS-300 još nekoliko MRevS-ova uređuje provođenje ove faze revizije financijskih izvještaja (slika 3).

Slika 3: MRevS-ovi koji uređuju planiranje revizije

Izvor: Izrada autorice.

2.4.3. Razmatranje internih kontrola i provođenje testova kontrole

Treća faza u provođenju revizije financijskih izvještaja jest razmatranje internih kontrola i provođenje testova kontrole, koja zajedno s procjenom revizijskih rizika značajno utječe na cjelokupni tijek revizije. **Interna kontrola** je postupak koji je oblikovao i stavio na snagu

menadžment klijenta kako bi osigurao pouzdane financijske izvještaje, te učinkovito i uspješno poslovanje u skladu sa zakonskim odredbama u svim segmentima poslovanja (Roška, 2012). Sustav internih kontrola razlikuje se među poslovnim subjektima ovisno o njihovoj veličini, organizacijskoj strukturi, načinu rukovođenja, osposobljenosti zaposlenih itd. Međutim, neovisno o tome, sustav internih kontrola mora biti dobro organiziran i djelotvoran.

Kako navodi Lovrić (2010), kako bi se upoznao sa sustavom internih kontrola, revizor treba utvrditi kako je on osmišljen i jesu li odgovarajući interni kontrolni postupci ugrađeni u poslovne operacije klijenta. Razmatranje i razumijevanje sustava internih kontrola ima za cilj procjenu o tome može li se revizor osloniti na sustav internih kontrola, te može li izabrati strategiju nepouzdanja u sustav internih kontrola ili strategiju pouzdanja u sustav internih kontrola.

Testovi kontrola su revizijski postupci oblikovani radi ocjenjivanja učinkovitosti djelovanja kontrola u sprječavanju ili otkrivanju i ispravljanju značajnih pogrešnih prikazivanja na razini tvrdnje. Sukladno MRevS-u 330 *Revizorske reakcije na procijenjene rizike*, od revizora se zahtijeva provođenje testova kontrola kada revizorova procjena rizika uključuje očekivanje da kontrole učinkovito djeluju ili kada sami dokazni postupci ne pružaju dovoljne i odgovarajuće revizijske dokaze na razini tvrdnje (HRK, 2010). Slika 4 prikazuje Međunarodne revizijske standarde koji uređuju provođenje ove faze eksterne revizije financijskih izvještaja.

Slika 4: MRevS-ovi koji uređuju razmatranje internih kontrola i provođenje testova

Izvor: Izrada autorice.

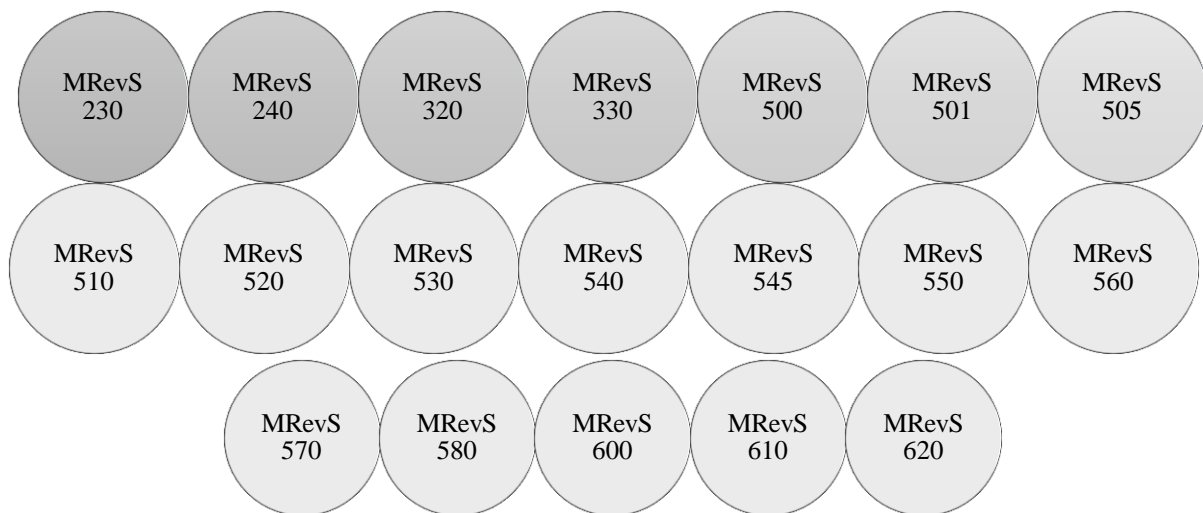
2.4.4. Provođenje dokaznih testova

Dokazni testovi obuhvaćaju revizijske postupke koji se obavljaju u svrhu prikupljanja revizijskih dokaza o pogreškama u iznosima na računima, te pozicijama financijskih

izvještaja. Pritom, vrsta, opseg i vremenski raspored dokaznih testova koje će provoditi revizor, uvelike ovisi o revizorovoj procjeni sustava internih kontrola, a koja predstavlja prethodnu fazu procesa eksterne revizije financijskih izvještaja. Vrste dokaznih testova su (Roška, 2012):

- *neovisni testovi poslovnih događaja* koji se obavljaju na pojedinačnim poslovnim događajima, transakcijama, te stavkama, koji znatno utječu na povećanje ili smanjenje salda na računima glavne knjige;
- analitički postupci koji se sastoje od ocjenjivanja financijskih informacija kroz analiziranje vjerojatnih odnosa između financijskih i nefinancijskih podataka; te
- testovi salda koji se odnose na provjeru stavki koje tvore konačno stanje na računima glavne knjige, te pozicijama financijskih izvještaja, čijom upotrebom revizor dokazuje (ne)postojanje značajnih pogreški na računima glavne knjige i financijskim izvještajima.

Slika 5 prikazuje Međunarodne revizijske standarde koji uređuju provođenje ove faze eksterne revizije financijskih izvještaja. Iz slike je uočljivo da ovu fazu revizije financijskih izvještaja uređuje daleko veći broj MRevS-ova u odnosu na ostale, te je ovo ujedno jedna od najzahtjevnijih, ako ne i najzahtjevnija, faza eksterne revizije.

Slika 5: MRevS-ovi koji uređuju provođenje dokaznih testova

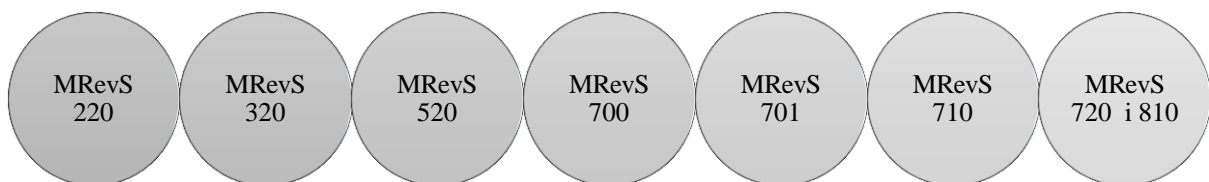
Izvor: Izrada autorice.

2.4.5. Dovořavanje revizije i izdavanje izvješća neovisnog revizora

Posljednje dvije faze u procesu eksterne revizije finansijskih izvješćaja su dovršavanje revizije i izdavanje revizorskog izvješća. Netom prije samog sastavljanja revizorskog izvješća, u fazi dovršavanja revizije, revizor razmatra neka dodatna pitanja koja mogu utjecati na finansijske izvješćaje i biti značajna za njihove korisnike. Sukladno tome, najvažniji revizijski postupci u fazi dovršavanja revizije su (Filipović, 2009):

- *razmatranje potencijalnih finansijskih obveza* (primjerice postojeći ili prijeteći sudski sporovi, porezni sporovi, garancije za proizvode i jamstva za obveze trećih);
- *razmatranje događaja nakon datuma bilance*, koji mogu utjecati na finansijske izvješćaje, a mogu biti događaji koji su postojali na datum bilance, te događaji koji nisu postojali na datum bilance; te
- *završni postupci procjene revizijskih dokaza*.

Posljednja faza procesa jest izrada revizorskog izvješća, kao glavnog produkta revizije i osnovnog komunikacijskog sredstva putem kojeg revizor iznosi profesionalnu prosudbu o realnosti i objektivnosti finansijskih izvješćaja. Slika 6 prikazuje sve Međunarodne revizijske standarde koji uređuju provođenje ove faze eksterne revizije finansijskih izvješćaja.³

Slika 6: MRevS-ovi koji uređuju dovršavanje revizije i izdavanje revizorskog izvješća

Izvor: Izrada autorice.

2.5. Regulatorni okvir revizije u Republici Hrvatskoj

Značaj kojeg ima djelatnost (eksterne) revizije, kao i (veliki) troškovi koji se s njome povezuju, dovode do potrebe za visokom regulacijom ove djelatnosti. Naime, kako ističu

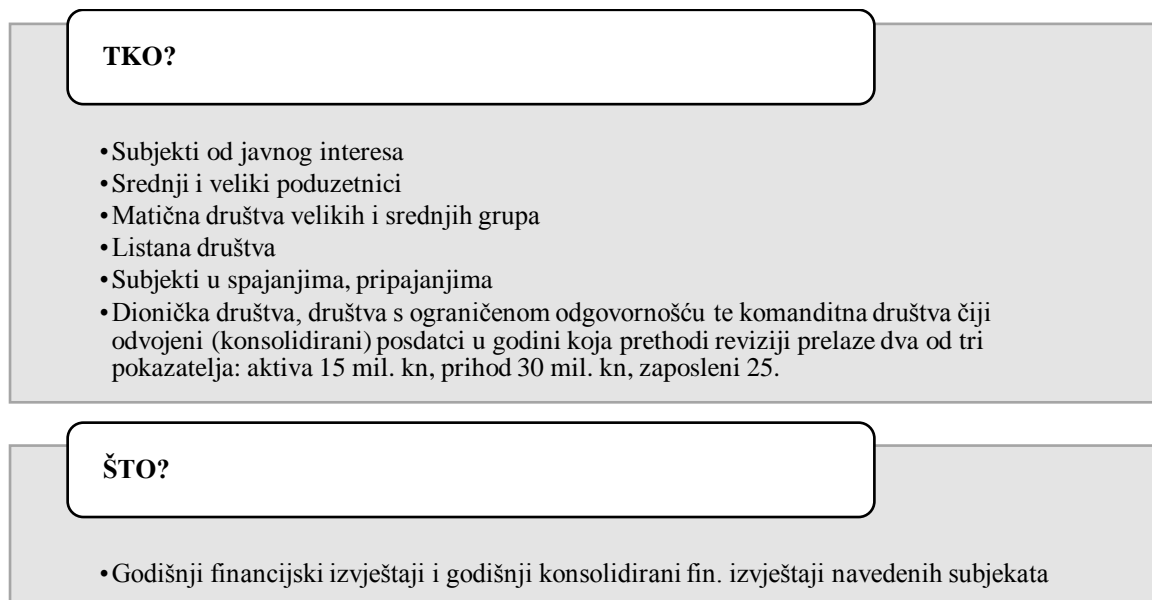
³ Revizorskom izvješću posvećeno je cijelo treće poglavlje ovog rada te stoga ovdje nije posebno obrađeno.

Sever Mališ i Žager (2014), zakoni i regulatorni okvir, pored ulaznih, procesnih, izlaznih i međusobnih odnosa, predstavljaju jedan od čimbenika koji utječu na kvalitetu revizije.

Eksterna revizija u Hrvatskoj uređena je *Zakonom o reviziji* (NN, 127/17), i *Zakonom o računovodstvu* (NN, 78/15, 134/15, 120/16), pri čemu se sama revizija, kao što je već i ranije naglašeno, obavlja na način i prema postupcima utvrđenim okvirom revizijskih standarda Odbora za međunarodne standarde revidiranja i izražavanja uvjerenja (IAASB) i *Kodeksom etike za profesionalne računovođe* (HRK, 2015). Valja naglasiti da je regulatorni okvir u Hrvatskoj usklađen s direktivama i uredbama Europske unije.⁴

2.5.1. Zakon o računovodstvu

Zakon o računovodstvu (NN, 78/15, 134/15, 120/16), između ostalog, uređuje reviziju godišnjih financijskih izvještaja. Tako spomenuti Zakon uređuje obveznike revizije godišnjih financijskih izvještaja, što podliježe reviziji financijskih izvještaja, te sadržaj revizorskog izvješća (Slika 7).

Slika 7: Obveza revizije prema Zakonu o računovodstvu

Izvor: Izrada autorice na temelju Zakona o računovodstvu (NN, 78/15, 134/15, 120/16).

⁴ Važeća Direktiva je Direktiva 2014/56/EU, a važeća uredba, Uredba (EU) br. 537/2014.

Nova verzija Zakona usvojena je 2015., a stupila je na snagu u siječnju 2016. godine. Novim zakonom provedeno je usklađenje sa smjernicama računovodstvene Direktive EU. Najveća novina u odnosu na ranije verzije, a koja se može i uočiti iz slike 7 je dodatan obveznik revizije, a to su društva koja prelaze pokazatelje u barem dva od sljedeća tri uvjeta: (1) iznos ukupne aktive 15 mil. kn., (2) iznos prihoda 30 mil. kn, te prosječan broj radnika tijekom poslovne godine koji iznosi najmanje 25.

2.5.2. Zakon o reviziji

Zakon o reviziji (NN, 127/17) također je usklađen s europskom direktivnom o reviziji (2014/56/EU). Spomenuti Zakon, između ostalog, uređuje (čl. 1):

- osobe ovlaštene za pružanje usluga revizije;
- uvjete za obavljanje usluga revizije;
- revizijski odbor;
- osnivanje i rad Hrvatske revizorske komore, te nadzor njezina poslovanja;
- Odbor za javni nadzor revizije i provođenje javnog nadzora.

Sukladno Zakonu o reviziji, **revizorske usluge u Hrvatskoj može pružati**: revizorsko društvo s najmanje zaposlenim jednim ovlaštenim revizorom, te revizorsko društvo iz druge države članice. Pritom, i ovlašteni revizor i revizorsko društvo moraju imati odobrenje za rad koje je izdalo Ministarstvo financija. Navedeno je novina u odnosu na raniju verziju Zakona, u kojoj je bilo navedeno kako odobrenje za rad daje Hrvatska revizorska komora. **Uvjeti za obavljanje usluga** revizije su položen revizorski ispit i dobar ugled.

2.6. Hrvatska revizorska komora

Hrvatska revizorska komora osnovana je 2006. godine, a predstavlja strukovnu organizaciju revizorskih društava, samostalnih revizora i ovlaštenih revizora, a od 01. siječnja 2018. godine i revizorskih vježbenika. Komora ima svojstvo pravne osobe s javnim ovlastima utvrđenima *Zakonom o reviji* (NN, 127/17). Sukladno članku 101., spomenutog Zakona, javne ovlasti i zadaće Komore su sljedeće:

1. prevoditi i objavljivati na hrvatski jezik Međunarodne revizijske standarde;
2. donositi nacionalne revizijske standarde za obavljanje drugih revizorskih usluga;
3. prevoditi i objavljivati etičke standarde računovodstvene struke;
4. odrediti program revizorskog ispita i posebnog ispita, i iznos njihove naknade uz suglasnost Ministarstva financija;
5. organizirati i provoditi revizorski ispit i poseban ispit;
6. promicati i štiti interese svojih članova;
7. pratiti provedbu propisa iz područja revizije, davati inicijativu za izmjenu propisa, sudjelovati u stručnoj raspravi o izmjeni propisa iz područja revizije i računovodstva;
8. davati stručna mišljenja članovima Komore i trećim osobama na njihov zahtjev;
9. surađivati s odgovarajućim stručnim organizacijama iz drugih država članica i iz trećih zemalja.

Broj ovlasti i zadaća Komore nešto se smanjio sa stupanjem na snagu novog Zakona o reviziji, ali je Hrvatska revizorska komora i dalje jedna od ključnih institucija kada je u pitanju djelatnost revizije na teritoriju Hrvatske.

2.7. Ministarstvo financija

Ministarstvo financija je nadležno tijelo koje je nacionalnim propisom imenovano kao odgovorno za uređenje i/ili nadzor i javni nadzor ovlaštenih revizora, samostalnih revizora i revizorskih društava. U smislu Zakona o reviziji (NN, 127/17, čl. 68) i Uredbe (EU) 537/2014, Ministarstvo financija ovlašteno je:

1. provoditi nadzor i druge postupke nad ovlaštenim revizorima i revizorskim društvima, te ostalim subjektima nadzora, te izricati nadzorne mjere i poduzimati druge radnje usmjerene k uklanjanju utvrđenih nezakonitosti i nepravilnosti,
2. izdavati i ukidati odobrenja za rad ovlaštenim revizorima i revizorskim društvima te druga odobrenja, suglasnosti i registracije,
3. voditi registre i druge evidencije i izdavati potvrde,
4. odrediti program ispita osposobljenosti,
5. organizirati i provoditi ispit osposobljenosti,
6. sudjelovati u postupcima Europske komisije u vezi s usvajanjem Međunarodnih revizijskih standarda.

Navedene aktivnosti za koje je sada zaduženo Ministarstvo financija, u ranijem Zakonu (NN,139/08) bio je zadužen Odbor za javni nadzor revizije. Naime, Ministarstvo financija se u prošlom Zakonu pojavljivao samo u par slučajeva. Prvo, kada je u provedbi javnog nadzora Odbor za javni nadzor revizije ocijenio da postoji osnovana sumnja na određene nezakonitosti i nepravilnosti koje proizlaze iz provođenja javnog nadzora, bio je obavezan o tome obavijestiti Ministarstvo financija (NN, 139/08, čl. 42.b). Također, Ministarstvo financija obavljalo je administrativno-tehničke poslove potrebne za rad Odbora za javni nadzor revizije.

Sukladno novom Zakonu o reviziji, Odbor za javni nadzor revizije bio je dužan u roku 30 dana od dana stupanja na snagu novog Zakona, završiti sve tekuće poslove i predati Ministarstvu financija sve podatke koje posjeduje.

Prestajanje s radom Odbora za javni nadzor revizije, zajedno s oduzimanjem nadzorne uloge Hrvatskoj revizorskoj komori, predstavlja jednu od najbitnijih odrednica Novog Zakona o reviziji (NN, 127/17).

3. REVIZORSKO IZVJEŠĆE

3.1. Razlozi potrebe za promjenama u revizijskom izvještavanju

Revizijska struka je prošla kroz niz polemika u posljednjih nekoliko desetljeća, što je dovelo do potrebe za promjenom u revizijskom izvještavanju i kvaliteti revizije. Pregledom relevantne literature mogla su se identificirati tri glavna razloga zbog kojih su najznačajnija međunarodna regulativna tijela revizijske profesije – Odbor za računovodstveni nadzor nad javnim poduzećima iz SAD-a (*engl. Public Company Accounting Oversight Board – PCAOB*) i Međunarodni odbor za standarde revizije i uvjeravanja (*engl. International Auditing and Assurance Standards Board - IAASB*) nedavno predložili promjene standardnog izvješća o reviziji, uključujući i zahtjev za uključivanjem paragrafa ključnih revizorskih pitanja (*engl. Key Audit Matters – KAM*), a koji su u fokusu ovog rada. To su⁵:

1. jaz očekivanja korisnika revizije,
2. smanjenje percepcije kvalitete revizije i revizorskog izvješća tijekom vremena, te
3. upitnost kognitivnih sposobnosti (neprofesionalnih) investitora.

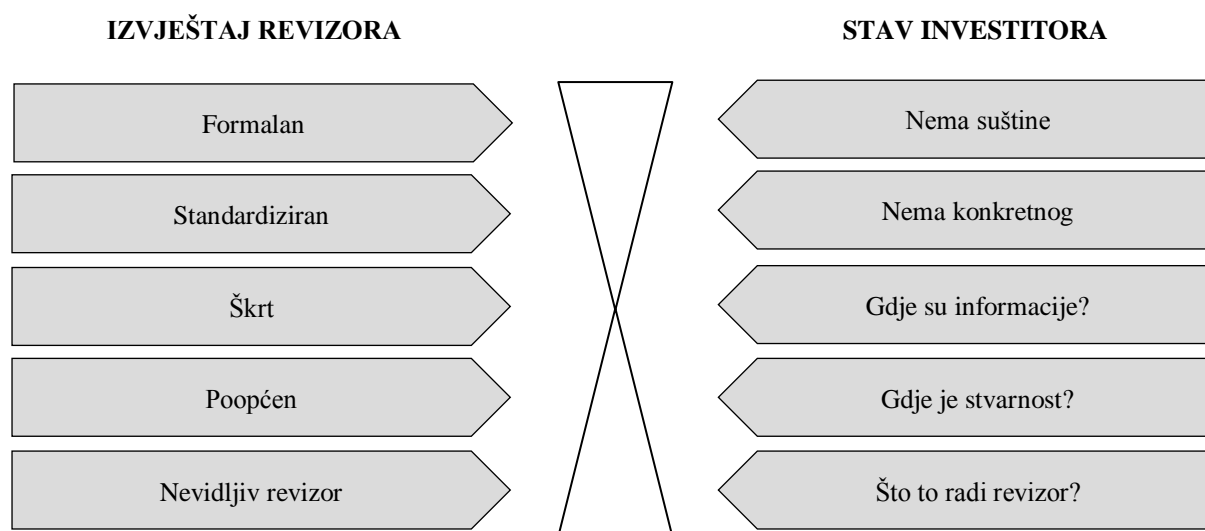
3.1.1. Jaz očekivanja korisnika revizije

Povijesno gledajući, revizorsko izvješće je bilo opisivano kao model prolaza ili neuspjeha jer su revizori na međunarodnim tržištima kapitala dominantno priopćavali pozitivno mišljenja, dok su modifikacije u mišljenju revizora bile rijetkost.⁶ Budući da većina regulatora i burzi zahtijeva od poduzeća dobivanje pozitivnih mišljenja, gotovo sva poduzeća koja su listana na burzi primala su u suštini isto pozitivno revizorsko izvješće (Lennox i sur., 2018). Stoga su se revizijska izvješća uglavnom sastojala od ujednačenog, standardiziranog teksta. Kako navode iz *Odbora za nadzor računovodstva javnih poduzeća*, ovaj model svakako ima svoje prednosti jer pruža jasnu naznaku o tome jesu li financijski izvještaji fer i istinito prezentirani (PCAOB, 2013). Međutim, sukladno postojećim istraživanjima ovo je čini se i jedina prednost.

⁵ Cordos i Fulop., 2015., Kangarlou i Aalizadeh., 2017., Lennox i sur., 2018.,

⁶ Važno je napomenuti da u Hrvatskoj, za razliku od razvijenih tržišta kapitala, ne postoje ograničenja u pogledu vrste revizorova mišljenja te da je kod nas učestalo modificirano mišljenje revizora (posebno mišljenje s rezervom) za poduzeća čiji vrijednosni papiri listaju na tržištu kapitala.

Naime, istraživanja su sugerirala kako investitori i ostali korisnici financijskih izvještaja posežu za revizorskim izvještajima samo da utvrde je li revizorovo mišljenje pozitivno, jer izvješće ne pruža nikakvu drugu informacijsku vrijednost. Tako su, primjerice, Gray i sur. (2011) upotrebom metode fokus grupe, istraživali percepcije korisnika glede revizorskog izvješća. Fokus grupu je sačinjavalo pet različitih skupina dionika: izrađivači financijskih izvještaja, bankari, analitičari, neprofesionalni investitori, te eksterni revizori. Rezultati istraživanja pokazali su da korisnici financijskih izvještaja cijene reviziju, ali da ne čitaju cijelo revizorsko izvješće. Nadalje, istraživanje je pokazalo kako korisnicima financijskih izvještaja nije jasno što bi revizorsko izvješće zaista trebalo komunicirati, kao ni razina uvjerenja pružena izvješćem. Slika 8 ponajbolje opisuje stav investitora o dosadašnjim izvještajima revizora. Može se uočiti kako investitori percipiraju izvještaj revizora kao izvještaj koji nema suštinu, koji ne sadrži ništa konkretno, koji je škrt na informacijama i poopćen, a revizora kao „nevidljivog“.

Slika 8: Dosadašnji izvještaj revizora – stav investitora

Izvor: Izrada autorice na temelju Milojević (2017).

Propitkivanje sadržaja standardnog revizorskog izvješća upućuje na postojanje tzv. **jaza očekivanja**, a koji se, kako ističu Chye Koh i Woo (1998), kada je u pitanju revizorska struka, prvi put upotrijebio 70-ih godina prošlog stoljeća. Jaz u očekivanju postoji kada revizori i javnost imaju drugačije uvjerenje o dužnostima i odgovornostima revizora, te informacijama prenesenima revizijom. Kangarluie i Aalizadeh (2017) ističu kako je jaz očekivanja korisnika revizije glavni razlog zbog kojeg se revizorska struka suočava s pravnom odgovornošću.

3.1.2. Percepcija kvalitete revizije i revizorskog izvješća

Glavna svrha revizije, kao što je već ranije naglašeno, jest smanjenje agencijskih troškova i povećanje kredibiliteta financijskih izvještaja. Nažalost, tijekom vremena percepcija kvalitete revizije i revizorskih izvještaja, kao glavnog produkta revizije, se smanjila. Ono što je zanimljivo jest da se ovo smanjenje percepcije kvalitete nije događalo samo u jednoj zemlji ili u nekoliko zemalja, već uniformno diljem svijeta. Glavni uzrok ovome bili su razni korporativni skandali koji su se dogodili u SAD-u, ali i u brojnim europskim zemljama, a koji su potom kako ističu Bartulović i Filipović (2014) potaknuli pitanja o korisnosti revizije te dodatno potaknuli raspravu o, čini se, vječno aktualnoj temi neovisnosti samih revizora.

Cordos i Fulop (2015) navode nekoliko korporativnih skandala ključnih u smanjenju percepcije kvalitete revizije, uključujući bankrot Enrona iz SAD-a 2001. godine, nekadašnje vodeće svjetske energetske kompanije. Enron je bankrotirao nakon što je otkriveno da su više od deset godina varali dioničare, investitore i partnere prikrivajući gubitke ne upisujući ih u izvješća, dok su istovremeno imali pozitivno mišljenje revizora. Pored Enrona još relativno velik broj američkih poduzeća imao je slične ishode, a ostali primjeri dolaze iz drugih zemalja poput, primjerice Italije (bankrot jedne od najvećih talijanskih prehrambenih kompanija iz 2003., Parmalata) i Novog Zelanda (bankrot kompanija Allied Nationwide Finance-a u 2010., i NFZ Money u 2011).

Kao da navedeni korporativni skandali nisu bili dovoljni, globalna financijska kriza iz '07/'08 još jednom je revizijsku struku dovela u žarište rasprava i negativnih komentara. Tako je, primjerice, bivši ministar Irske u to vrijeme opisao reviziju kao „*šalu i potpuni gubitak vremena*“, a revizore kao „*nimalo neovisne, ali zato i više nego pretplaćene*“ (Sikka, 2009). Također, kada su velike banke počele propadati, pitanje koje se često ponavljalo u kriznim godinama bilo je „*gdje su revizori?*“ (Humphrey i sur., 2009). Navedeni korporativni skandali, zajedno s problemima koje je donijela globalna financijska kriza, svjetsku pažnju usredotočili su na to je li revizorska društva obavljaju revizije dovoljno visoke kvalitete.

3.1.3. Kognitivne sposobnosti investitora

Istovremeno s prethodno navedenim događajima, pojavila se i bojazan o realnoj sposobnosti investitora da procesuiraju sve njima dostupne informacije. Naime, u procesu donošenja

odluka investitori su zatrpani raznim i brojnim informacijama koje moraju što bolje obraditi kako bi donijeli najbolju investicijsku odluku. Ako je količina informacija veća od njihove mogućnosti da procesuiraju sve dostupne informacije, investitori će vjerojatno teže identificirati one zaista važne informacije. Sirouis i sur. (2018) navode kako u ovom slučaju investitori mogu imati problema s navigacijom kroz financijske izvještaje, te se dovesti do toga da važne dijelove financijskih izvještaja preskoče, a fokusiraju se na manje bitne dijelove. Ovakvi problemi naročito su istaknuti kod onih investitora kojima nedostaje profesionalnog znanja.

Jaz očekivanja korisnika revizije, smanjenje percepcije kvalitete revizije i revizorskog izvješća tijekom vremena, te upitnost kognitivnih sposobnosti (neprofesionalnih) investitora, glavni su razlozi zbog kojih su međunarodni regulatori nedavno predložili promjene standardnog izvješća o reviziji, uključujući i zahtjev za uključivanjem paragrafa ključnih revizorskih pitanja. U nastavku rada prikazan je novi model revizorskog izvještavanja, te je uspoređen sa starim modelom revizorskog izvještavanja.

3.2. Stari vs novi model revizorskog izvještavanja

Kao što je već ranije navedeno, finalni proizvod revizije je revizorsko izvješće. **Revizorsko izvješće** sadrži mišljenje o financijskim izvještajima kao cjelini, te kao takvo predstavlja ključni output u komunikaciji rezultata procesa revizije. Sukladno *Zakonu u reviziji* (NN, 143/05, 139/08, 127/17) revizorsko društvo dužno je sastaviti revizorsko izvješće o obavljenoj zakonskoj reviziji godišnjih financijskih izvještaja ili godišnjih konsolidiranih financijskih izvještaja u skladu s Međunarodnim revizijskim standardima, odredbama Zakona o reviziji i drugim propisima.

Imajući na umu kako je revizija visoko regulirana djelatnost, ne čudi što Zakon propisuje i što točno revizorsko izvješće mora sadržavati. Sukladno *Zakonu o reviziji* (NN, 143/05, 139/08, 127/17), revizorsko izvješće mora biti u pisanom obliku, te mora sadržavati (čl. 58):

1. identifikacijske podatke o revidiranom subjektu,
2. naziv godišnjeg financijskog izvještaja i naznaku datuma, te razdoblje na koje se odnosi,
3. okvir financijskog izvještavanja koji je primijenjen prilikom sastavljanja izvještaja,
4. opis opsega zakonske revizije i revizijske standarde u skladu s kojima se obavila revizija,

5. revizorsko mišljenje u kojem mora biti jasno navedeno mišljenje ovlaštenog revizora ili revizorskog društva o tome pružaju li godišnji financijski izvještaji istinit i fer prikaz, i ako je to primjenjivo jesu li godišnji financijski izvještaji u skladu s propisima,
6. upućivanje na sva pitanja na koja je revizorsko društvo upozorilo u posebnom naglasku koji ne predstavlja ograđivanje u revizorskom mišljenju,
7. mišljenje i izjavu je li izvješće posloводства usklađeno s godišnjim financijskim izvještajima za istu poslovnu godinu, je li sastavljeno u skladu sa zakonom, te je li revizor utvrdio značajne pogrešne prikaze u izvješću posloводства,
8. izjavu u vezi s bilo kakvom značajnom neizvjesnošću u vezi s događajima ili okolnostima koji značajno mogu dovesti u pitanje sposobnost revidiranog subjekta za nastavak vremenski neograničenog poslovanja, te
9. podatak o sjedištu revizorskog društva.

Detaljniji sadržaj i izgled revizorskog izvješća propisuje Međunarodni revizijski standard i to MRevS 700 „*Formiranje mišljenja i izvješćivanje o financijskim izvještajima*“. MRevS 700 odličan je primjer kako Međunarodni računovodstveni standardi nisu dani jednom i zauvijek, već se usavršavaju i prilagođavaju novim situacijama.

Tablica 2 prikazuje promjene u izgledu revizorskog izvješća nastale sukladno izmjenama MRevS-a 700. U lijevoj strani tablice prikazan je izgled revizorskog izvješća propisan MRevS-om 700 koji je bio na snazi za revizije financijskih izvještaja za razdoblja započeta na dan 15. prosinca 2009. ili nakon tog datuma. Desna strana tablice prezentira izgled revizorskog izvješća propisan izmijenjenim i aktualnim MRevS-om, 700 koji je na snazi za revizije financijskih izvještaja za razdoblja koja završavaju na dan 15. prosinca 2016. ili nakon tog datuma.

Tablica 2: Promjene u izgledu revizorskog izvješća sukladno izmjenama MRevS-a 700

R.B.	MRevS 700 (2009)	MRevS 700 (2016)
1.	Naslov	Naslov
2.	Naslovnik	Naslovnik
3.	Uvodni odjeljak	Revizorovo mišljenje
4.	Odgovornost uprave za FI	Osnova za mišljenje
5.	Odgovornost revizora	Vremenska neograničenost poslovanja
6.	Revizorovo mišljenje	Ključna revizijska pitanja
7.	Druge odgovornosti izvještavanja	Ostale informacije
8.	Potpis revizora	Odgovornosti za financijske izvještaje
9.	Datum revizorova izvješća	Odgovornost revizora
10.	Revizorova adresa	Druge odgovornosti izvještavanja
11.		Ime angažiranog partnera
12.		Potpis revizora
13.		Revizorova adresa
14.		Datum revizorova izvješća

Izvor: Izrada autorice.

Tablica 2 ukazuje na značajne promjene u revizorskom izvještavanju, sa znatno opširnijim novim modelom revizijskog izvještavanja u odnosu na stari model. *Naslov*, kao prva točka sadržaja revizorskog izvješća, u kojem treba biti jasno navedeno da je riječ o izvješću neovisnog revizora, te *naslovnik*, kao druga točka sadržaja revizorskog izvješća, nepromijenjeni su u novom u odnosu na stari model revizorskog izvještavanja. Međutim, kao što se može primijetiti iz tablice 2, odmah nakon naslova i naslovnika slijede promjene u novom u odnosu na stari model revizijskog izvještavanja.

Naime, u odnosu na stari model, novi model revizijskog izvještavanja nema „*Uvodni odjeljak*“, koji je bio sadržavao: (a) ime subjekta čiji su financijski izvještaji revidirani, (b) izjavu da su financijski izvještaji revidirani, (c) naziv svakog izvješća sadržanog u financijskim izvještajima, (d) poziv na sažetak značajnih računovodstvenih politika i druge informacije za pojašnjenja, te (e) datum ili razdoblje obuhvaćeno svakim financijskim izvještajem sadržanim u financijskim izvještajima. U novom modelu revizijskog izvještavanja, nakon naslova i naslovnika revizorsko izvješće priopćuje *revizorovo mišljenje*,

koje pored revizorovog mišljenja uključuje i sve informacije koje su u starom modelu revizorskog izvještavanja bile u okviru uvodnog odjeljka.

Nadalje, u odnosu na stari model izvještavanja novinu čini i odjeljak pod nazivom „*Osnova za mišljenje*“. Ovaj odjeljak u novom modelu dolazi neposredno nakon odjeljka mišljenja, a koji: (a) sadrži navod da je revizija obavljena u skladu s Međunarodnim revizijskim standardima, (b) se poziva na dio revizorskog izvješća koji opisuje revizorove odgovornosti prema MRevS-ima, (c) uključuje navod da je revizor neovisan u odnosu na subjekt i da je ispunio svoje druge etičke odgovornosti, te (d) navodi vjeruje li revizor da su pribavljeni dokazi dostatni i primjereni da osiguraju osnovu za revizorovo mišljenje.

U novom modelu revizorskog izvještavanja, iza odjeljka „Osnova za mišljenje“, slijedi odjeljak „*Vremenska neograničenost poslovanja*“, gdje je primjenjivo. Iza odjeljka „*Vremenska neograničenost poslovanja*“, odnosno ako ga nema iza odjeljka „Osnova za mišljenje“, slijedi odjeljak pod nazivom „***Ključna revizijska pitanja***“. Kako ističu iz Hrvatske revizorske komore, uvođenje ključnih revizorskih pitanja je najveća promjena revizijskih standarda i revizorskog izvještavanja još od 2004. godine kada je objavljen projekt poboljšanja Međunarodnih revizijskih standarda, Međunarodnih standarda kontrole kvalitete i Međunarodnih smjernica revizijske prakse od strane Međunarodnih odbora za standarde revidiranja i izražavanja uvjerenja. Ključna revizijska pitanja detaljnije su obrađena u trećem potpoglavlju ovog dijela.

Nakon ključnih revizijskih pitanja, u revizorskom izvješću prema novom modelu revizorskog izvještavanja slijedi odjeljak „Ostale informacije“, a koje će revizor izvijestiti u skladu s MRevS-om 720 *Revizorove odgovornosti u vezi s ostalim informacijama*, kada je primjenjivo. Nadalje, u novom modelu revizorskog izvještavanja, tek nakon prethodno navedenih odjeljaka, slijede odjeljci „*Odgovornosti za financijske izvještaje*“, „*Odgovornost revizora*“, te potom „*Druge odgovornosti izvještavanja*“. Navedeni odjeljci su u ranijem modelu revizijskog izvještavanja bili prezentirani mnogo ranije u revizorskom izvještaju.

Sukladno izmjenama MRevS-a 700, nakon dijelova revizorskog izvješća koji se bave odgovornostima, slijedi odjeljak pod nazivom „*Ime angažiranog partera*“. U starijem modelu revizorskog izvještavanja nije bilo ovog dijela. Konačno, „*Potpis revizora*“, „*Revizorova adresa*“ i „*Datum revizorova izvješća*“ dijelovi su revizorskog izvješća i u starom i u novom modelu revizorskog izvještavanja, s tom razlikom da u novom modelu revizorova adresa dolazi prije datume revizorova izvješća.

3.3. Ključna revizorska pitanja

Razni korporativni skandali prije i tijekom globalne financijske krize, rast potražnje za većim brojem informacija u financijskim izvještajima, te upitnost kognitivnih sposobnosti neprofesionalnih investitora da procesuiraju sve njima dostupne informacije, uzrokovali su raspravu o tome trebaju li se, i kako, revizorska izvješća proširiti i tako pružiti više informacija svojim korisnicima. Na ovom tragu, posljednjih nekoliko godina, međunarodni regulatori sustavno su pričali o standardnom revizorskom izvješću, te su istraživali alternativne takvim izvješćima.

Kao rezultat tih napora, međunarodni regulatori nedavno su predložili promjene standardnog izvješća o reviziji, uključujući i zahtjev za uključivanjem paragrafa ključnih revizorskih pitanja (*engl. Key Audit Matters – KAM*). Riječ je o petogodišnjem projektu koji je rezultirao novim Međunarodnim računovodstvenim standardom MRevS 701 „*Priopćavanje ključnih revizijskih pitanja u izvješću neovisnog revizora*“, a koji je na snazi za revizije financijskih izvještaja za razdoblja koja završavaju na datum 15. prosinca 2016. godine, ili nakon tog datuma.

Sukladno novom MRevS-u 701, **ključna revizorska pitanja** su ona pitanja koja, po revizorovoj profesionalnoj prosudbi su od najveće važnosti u reviziji financijskih izvještaja tekućeg razdoblja (t.8), a glavna svrha im je povećati komunikacijsku vrijednost revizorova izvješća, osiguranjem boljeg uvida u obavljenju reviziju. Ključna revizorska pitanja moraju se iznijeti u izvješćima revizora za revizije financijskih izvještaja društava koja kotiraju na burzi.

Kako ističu iz Hrvatske revizorske komore, uvođenje ključnih revizorskih pitanja predstavlja najveću promjenu revizijskih standarda i revizorskog izvještavanja još od 2004. godine, kada je objavljen projekt poboljšanja Međunarodnih revizijskih standarda, Međunarodnih standarda kontrole kvalitete i Međunarodnih smjernica revizijske prakse od strane Međunarodnog odbora za standarde revidiranja i izražavanja uvjerenja (IAASB). Naime, postojeći model revizijskog izvještavanja omogućavao je revizoru samo ograničenu komunikaciju pretežito standardiziranog tipa o pitanjima koja su bila važna za reviziju, dok je uvođenje ključnih revizorskih pitanja po prvi puta u povijesti revizorima pružilo priliku i izazov da što kvalitetnije upoznaju korisnike revidiranih financijskih izvještaja s onim pitanjima koja su, prema njihovoj profesionalnoj prosudbi, bila od najvećeg značaja za reviziju financijskih izvještaja tekućeg razdoblja (Vuko, 2016).

Iznimno je važno shvatiti što ključna revizorska pitanja jesu, a što nisu. Tako se i u točki 4., novog MRevS-a 701 navodi kako priopćavanje ključnih revizorskih pitanja u revizorovu izvješću nije:

- a) zamjena za objave u financijskim izvještajima koje primjenjivi okvir financijskog izvještavanja zahtijeva od menadžmenta da ih objavi ili koje su inače nužne za postizanje nepristrane prezentacije;
- b) zamjena za revizorovo izražavanje modificiranog mišljenja kada je zahtijevano okolnostima određenog revizijskog angažmana u skladu s MRevS-om 705;
- c) zamjena za izvješćivanje u skladu s MRevS-om 570 kada postoji značajna neizvjesnost u vezi s događajima ili uvjetima koji mogu stvarati značajnu sumnju u mogućnost subjekta da nastavi s vremenski neograničenim poslovanjem, ili
- d) odvojeno mišljenje o pojedinom pitanju.

Nadalje, MRevS 701 propisuje i određivanje te priopćavanje ključnih revizorskih pitanja. Tako će revizor, u postupku **određivanja**, u obzir uzeti (t. 9):

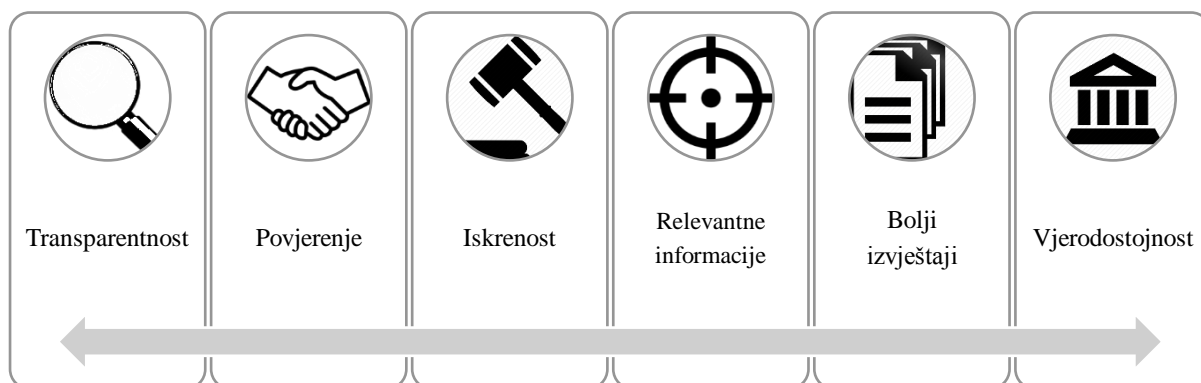
- a) područja s višim procijenjenim rizikom značajnog pogrešnog prikazivanja ili sa značajnim rizicima prepoznatim u skladu s MrevS-om 315;
- b) važne revizorove prosudbe u vezi s područjima u financijskim izvještajima koja sadrže važne menadžmentove prosudbe, uključujući računovodstvene procjene koje su bile prepoznate kao one s visokim stupnjem nesigurnosti procjene; te
- c) učinak na reviziju uslijed važnih događaja ili transakcija nastalih tijekom razdoblja.

Što se tiče **priopćavanja** ključnih revizorskih pitanja, sukladno točki 11. MrevS-a 701, revizor će opisati svako ključno revizijsko pitanje, korištenjem odgovarajućeg podnaslova u posebnom odjeljku revizorova izvješća pod naslovom „Ključna revizijska pitanja“.

3.3.1. Očekivane prednosti i nedostaci od uvođenja ključnih revizorskih pitanja

Ključna revizorska pitanja odgovor su na rastuću potražnju investitora za boljim, kvalitetnijim i informacijsko sadržajnijim revizorskim izvještajima. Još prije uvođenja ključnih revizorskih pitanja, razne investitorske grupe su podržale uvođenje novog standarda MRevS-a 701 navodeći kako bi dodatna komunikacija od revizora bila korisna investitorima i svim drugim korisnicima financijskih izvještaja u svrhu donošenja odluka (PPCAOB 2014; PCAOB,

2016). Bivši direktor Komisije za vrijednosnice i burzu Sjedinjenih Američkih Država (*engl. SEC*), čak je izjavio da su ključna revizorska pitanja „*ono što investitori zaista žele*“ (PCAOB, 2014). Koristi koje se očekuju od uvođenja ključnih revizorskih pitanja su višestruke (Slika 9).

Slika 9: Očekivane koristi od uvođenja ključnih revizorskih pitanja

Izvor: Izrada autorice na temelju Deloitte (2015).

Prije svega, od uvođenja ključnih revizorskih pitanja, očekuje se **veća transparentnost**. Veća transparentnost znači i **veće povjerenje**. Kako ističu iz Deloitte-a (2015) ekonomska kriza donijela je sa sobom val nepovjerenja u korporativni svijet i njihove revizore, te je stoga **otvorenost** i iskrenost upravo ono što svijetu sada treba. Nadalje, očekuje se kako će ključna revizorska pitanja ukloniti **standardiziranost** iz revizorskih izvještaja. Naime, budući da broj revizorskih pitanja ovisi o veličini i složenosti subjekta, prirodi poslovanja i okruženja, činjenice i okolnosti revizijskog angažmana, te o profesionalnoj prosudbi revizora (Kopun i Muaremi, 2017), neće više postojati dva izvještaja koja izgledaju slično. Konačno, revizijski odbori moći će bolje usporediti različita poduzeća i evaluirati kvalitetu njihove revizije, a usporedba ključnih revizijskih pitanja za poduzeća koja se bave istom djelatnošću moći će pružiti bolji uvid u samu industriju unutar koje ta poduzeća operiraju.

Očekivane koristi od uvođenja ključnih revizorskih pitanja impliciraju kako ključna revizorska pitanja imaju potencijal povećati smanjenu percepciju kvalitete revizorskih izvještaja. Također, ključna revizorska pitanja, ističući pojedine dijelove financijskih izvještaja, imaju tzv. signalnu ulogu te pomažu korisnicima u prepoznavanju relevantnih informacija. Ovo pak ima potencijal riješiti problem kojeg imaju neprofesionalni investitori, a koji je vezan uz kvalitetnu obradu svih njima dostupnih informacija.

Valja spomenuti da nisu svi bili jednako entuzijastični i optimistični glede uvođenja ključnih revizorskih pitanja, ni općenito glede promjene postojećeg modela revizorskog izvještavanja. Naime, kako navode Carver i Trinkle (2017), izrađivači financijskih izvještaja bili su ti koji su manje podržavali napore regulatora glede mijenjanja postojećeg modela revizorskog izvještavanja jer bi, prema njihovu mišljenju, novom priopćavanju mogla nedostajati točnost i kontekst, te da bi moglo doći do zanemarivanja ostalih relevantnih informacija u revizorskom izvješću. Također, prema mišljenju izrađivača financijskih izvještaja, zahtjev za priopćavanjem ključnih revizorskih pitanja može negativno utjecati na komunikaciju između revizora i revizijskog odbora, a time i na ukupnu kvalitetu revizije, kao i na informativni sadržaj izvješća o reviziji. Konkretna istraživanja pokazuju koja je od strana bila u pravu, a pregled takvih istraživanja dan je u nastavku ovog rada.

3.3.2. Pregled postojećih istraživanja o utjecaju proširenih revizorskih izvještaja

Ideja o proširenju revizorskih izvještaja naišla je na svoje pobornike i protivnike, te su mnogi autori pokušali istražiti kakav bi utjecaj na investitore mogla imati takva izvješća. Istraživanja dolaze iz različitih zemalja. Međutim, neovisno o tome, u svakoj jurisdikciji prošireno revizorsko izvješće ima namjenu pružiti više informacija o reviziji i pripadajućim financijskim izvještajima.

Jedan od ranijih radova koji se bavio problematikom proširenja revizorskog izvještaja bio je rad od **Bedard i sur. (2014)**. Autori su proučavali utjecaj komentara u revizorskim izvještajima poznatih pod nazivom: Opravdanje procjena (engl. Justification of Assessments – JOA). JOA su obvezni za priopćavanje u revizorskim izvještajima u Francuskoj od 2003. godine, te su, kako ističu Bedard i sur. (2014), slični ključnim revizorskim pitanjima i imaju isti cilj povećanja informativne vrijednosti revizorskih izvještaja baš kao i ključna revizorska pitanja. Za potrebe ovog istraživanja autori su kreirali bogatu bazu od 953 godišnja revizorska izvješća velikih francuskih poduzeća koja su izlistana na burzi, za period od 2000. do 2011. godine. Na temelju ovog uzorka, autori su testirali četiri različita modela pri čemu se jedan model koristio za procjenu utjecaja priopćavanje JOA na investitore (odnosno tržišnu reakciju), dok su tri modela korištena za procjenu tri ključna obilježja revizije: kvalitetu revizije, trošak revizije, te učinkovitost revizije. Rezultati istraživanja pokazali su poprilično ograničen, gotovo nepostojeći utjecaj priopćavanja JOA u revizorskim izvještajima, jer nisu

identificirane ni jasne koristi ni jasni troškovi takvog priopćavanja. Ovakvi rezultati sugeriraju da priopćavanje JOA u revizorskim izvještajima nije informativno koliko bi regulatori željeli, te da ne mijenjaju ni kvalitetu ni troškove revizije.

Lennox i sur (2018) proučavali su reakcije investitora iz Ujedinjenog Kraljevstva na priopćavanje rizika značajnih pogrešnih prikazivanja. Naime, kako ističu autori, u 2013. godini Ujedinjeno Kraljevstvo postala je prva zemlja koja je uvela prošireno revizorsko izvješće donošenjem novog standarda koji zahtijeva od revizora priopćavanje rizika značajnih pogrešnih prikazivanja. Rezultati istraživanja pokazali su kako investitori ne smatraju kako novo priopćavanje povećava informacijsku vrijednost revizorskog izvješća. Naime, pokazalo se kako je većina rizika već unaprijed bila priopćena od strane menadžmenta poduzeća u prijašnjim obavijestima o zaradama, konferencijskim pozivima i godišnjim izvještajima za prethodnu godinu. Stoga, investitori su već bili informirani o glavnini rizika prije nego što su rizici bili priopćeni od strane revizora u proširenom revizorskom izvještaju.

3.3.2.1. Pregled postojećih istraživanja o utjecaju ključnih revizorskih pitanja

Kao što je već ranije navedeno, ključna revizorska pitanja novost su u reviziji i u revizijskom izvještavanju. Naime, ista se sukladno novom MRevS-u 701 *Priopćavanje ključnih revizijskih pitanja u izvješću neovisnog revizora* moraju uključiti u revizije financijskih izvještaja za razdoblja koja završavaju na datum 15. prosinca 2016., ili nakon tog datuma. S obzirom na navedeno postojećih istraživanja koja su se bavila utjecajem ključnih revizorskih pitanja relativno je malo. Ovaj dio rada bavi se pregledom manjeg broja takvih postojećih radova, i glavnim saznanjima do kojih su njihovi autori došli. Saznanja iz ovih istraživanja biti će zanimljivo usporediti s očekivanjima američkih i međunarodnih regulatora glede očekivanih koristi od uvođenja ključnih revizijskih pitanja, a o čemu je ranije bilo riječ.

Jedno od ranijih istraživanja, koje se bavilo isključivo ključnim revizorskim pitanjima, bilo je istraživanje od **Christensen i sur. (2014)**. Autori su istraživali kako neprofesionalni investitori reagiraju na paragraf revizorskog izvješća koji se odnosi na kritična revizorska pitanja. Rezultati njihova istraživanja pokazati će da oni investitori koji su primili revizorsko izvješće koje sadrži paragraf ključnih revizorskih pitanja prije odustati od ideje ulaganja u revidirano poduzeće, za razliku od investitora koji su primili standardno revizorsko izvješće bez ovog paragrafa.

Kachelmeier i sur. (2017) proučavali su hoće li priopćavanje kritičnih revizorskih pitanja u revizorskim izvještajima (skr. CAM)⁷ utjecati na percepciju revizorovog uvjerenja, kao i na percipiranu revizorovu odgovornost za pogrešne prikaze. Uzorak ispitanika obuhvatio je 179 MBA studenata s top 20 MBA programa iz SAD-a, koji su služili kao relevantan surogat (*eng. proxy*) za informirane neprofesionalne investitore. Studenti su bili mailom pozvani na istraživanje vezano uz jednostavne informacije iz revizorskog izvješća, s tim da se ključna revizorska pitanja nisu spominjala. Eksperiment kojeg su proveli pokazao je kako identifikacija nekog područja kao kritično revizorsko pitanje smanjuje percipirano uvjerenje revizora u tom području i smanjuje percipiranu revizorovu odgovornost u slučaju otkrivenog pogrešnog prikazivanja u tom području. Dobiveni rezultati tako impliciraju kako CAM-ovi djeluju kao djelomično odricanje od odgovornosti revizora, što je svakako neželjena posljedica novog standarda.

Carver i Trinkle (2017) proučavali su kakav će utjecaj uvođenje kritičnih revizijskih pitanja (skr. CAM), imati na percepciju neprofesionalnih investitora o čitljivosti revizorskog izvješća i njihovu procjenu vjerodostojnosti menadžmenta. Rezultati istraživanja pokazali su da priopćavanje ključnih revizorskih pitanja ima negativan utjecaj na čitljivost revizorskog izvještaja, te da smanjuje percepciju investitora o vjerodostojnosti menadžmenta kada zarada samo ispunjava očekivanja.

Sirois i sur. (2018) su u eksperimentu provedenog uz pomoć tehnologije za praćenje pokreta oka proučavali je li i u kojem opsegu dodatne informacije u izvješću revizora utječu na način na koji korisnici prolaze kroz i integriraju informacije prikazane u revidiranim financijskim izvještajima. Uzorak ispitanika sastojao se od 98 studenata poslijediplomskog studija računovodstva s jednog sveučilišta iz Kanade, koji su neprofesionalni korisnici financijskih izvještaja, ali imaju dovoljno znanja o računovodstvu i financijama. Autori su ovaj uzorak ispitanika podijelili u četiri skupine, te je svakoj skupini bio prezentiran set istih revidiranih financijskih izvještaja, ali koji su se razlikovali u broju ključnih revizorskih pitanja. Rezultati istraživanja pokazali su da priopćavanje ključnih revizorskih pitanja u revizorskom izvješću značajno utječe na proces prikupljanja informacija od strane korisnika istih, i to na nekoliko načina. Prvo, pokazalo se da ispitanici u manjem broju koraka pristupaju analizi financijskih izvještaja kada su ključna revizorska pitanja priopćena. Drugo, pokazalo se da priopćavanje nekoliko ključnih revizorskih pitanja smanjuje razinu pozornosti korisnika posvećenu ostatku

⁷ U SAD-u se umjesto termina Key Audit Matter (KAM), koristi termin Critical Audit Matter (CAM).

revidiranih izvještaja, pri čemu je taj efekt ublažen kada je priopćeno više ključnih revizorskih pitanja u odnosu na situaciju kada je priopćeno samo jedno ključno revizorsko pitanje. Konačno, rezultati istraživanja pokazali su da priopćavanje ključnih revizorskih pitanja ne povećava percipiranu kvalitetu revizorskog izvješća. Čak štoviše, kada revizorsko izvješće sadrži ključna revizorska pitanja, korisnici percipiraju kako se stupanj uvjerenja kojeg pruža revizor razlikuje između komponenti financijskih izvještaja.

Tablica 3 pruža kratki pregled glavnih saznanja postojećih istraživanja koja su se bavila problematikom utjecaja proširenja revizorskog izvješća, s posebnim naglaskom na istraživanja koja su se bavila isključivo utjecajem ključnih revizorskih pitanja.

Tablica 3: Pregled postojećih istraživanja o utjecaju proširenih revizorskih izvještaja

Autori	Zemlja	Fokus istraživanja	Utjecaj na investitore
Bedard i sur. (2014)	Francuska	- Utjecaj proširenog izvješća na investitore - Kvaliteta, trošak i učinkovitost revizije.	Ograničen
Lennox i sur. (2018)	UK	Reakcije investitora na priopćavanje rizika značajnih pogrešnih prikazivanja.	Ograničen
Utjecaj ključnih revizorskih pitanja			
Christensen i sur. (2014)	SAD	Reakcije na dio izvješća koji sadrži CAM i odluka o investiranju	Negativan
Kachelmeier i sur. (2017)	SAD	Percepcija revizorovog uvjerenja i percepcije revizorove odgovornosti za pogrešne prikaze.	Negativan
Carver i Trinkle (2017)	SAD	Percepcija investitora o čitljivosti revizorskih izvještaja i vjerodostojnosti menadžmenta.	Negativan
Sirois i sur. (2018)	Kanada	Utjecaj na način prolaženja i integriranje informacija prikazanih u revizorskim izvještajima.	Negativan

Izvor: Izrada autorice na temelju navedenih istraživanja.

Iz tablice 3 sasvim je jasno da je, sukladno postojećim istraživanjima, utjecaj ključnih revizorskih pitanja uglavnom negativan, te je kao takav u potpunosti u suprotnosti s rezultatima koje su očekivali američki i međunarodni regulatori od uvođenja ključnih revizorskih pitanja. To, ujedno, otvara potrebu daljnjeg istraživanja ove važne problematike.

4. EMPIRIJSKA ANALIZA REVIZORSKIH IZVJEŠTAJA

Ovaj dio diplomskog rada sadrži empirijsko istraživanje čija je svrha ispunjavanje nekoliko ciljeva. Cilj istraživanja je proučiti kako su i u kojem opsegu zahtjevi novog MRevS-a 701 implementirani u praksi, te postoji li razlika u implementaciji s obzirom na društvo koje je provelo reviziju. Također, cilj empirijskog dijela rada je i uočiti eventualne promjene u broju, strukturi i detaljnosti ključnih revizorskih pitanja za isti uzorak listanih poduzeća u 2017., u odnosu na 2016. godinu, s obzirom na djelatnost revidiranog poduzeća. U tu svrhu, na početku ovog istraživanja, formiralo se sljedećih pet istraživačkih hipoteza:

H1: Prosječan broj KRP-ova nije se značajno povećao u 2017., u odnosu na 2016. godinu.

H2: Postoji razlika u broju KRP-ova s obzirom na vrstu iskazanog revizorskog mišljenja.

H3: Postoji ovisnost između detaljnosti KRP-ova i revizorskog društva.

H4: Postoji ovisnost između broja KRP-ova i djelatnosti kojom se bavi poduzeće.

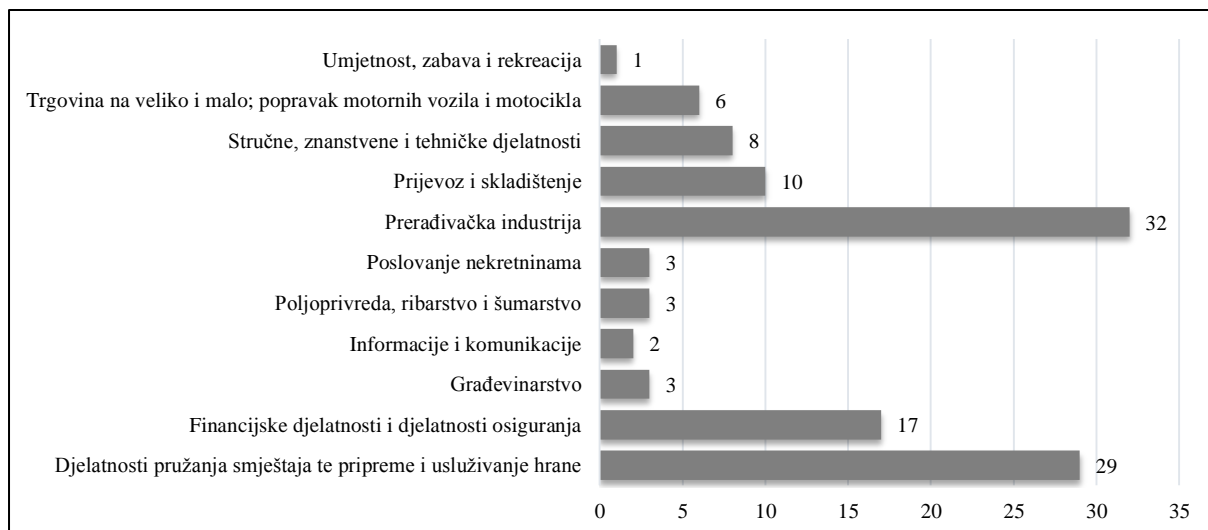
H5: Postoji statistički značajna veza između ukupnog prometa na burzi i broja KRP-ova.

Prvo potpoglavlje ovog dijela sadrži opis uzorka istraživanja i korištene metodologije. Drugo potpoglavlje sadrži rezultate provedenog istraživanja, dok treće potpoglavlje sadrži osvrt na provedeno istraživanje. Empirijski dio rada završava smjernicama za buduća istraživanja.

4.1. Opis uzorka i metodologije

Analiza ključnih revizorskih pitanja provedena je nad revidiranim financijskim izvještajima poduzeća listanih na Zagrebačkoj burzi, kategoriziranih kao društva od javnog interesa. S obzirom na podatke i njihovu raspoloživost konačan uzorak čini 114 poduzeća. Podaci potrebni za istraživanje prikupljeni su iz revizorskih izvještaja spomenutih poduzeća, te sa Zagrebačke burze, i to za 2017., i 2016. godinu, koja je ujedno i najranija godina od kada se primjenjuje novi model proširenog revizorskog izvješća.

114 poduzeća obuhvaćenih u analizi iz različitih je djelatnosti. Graf 1 prikazuje broj poduzeća zastupljenih u uzorku, prema njihovim primarnim djelatnostima.

Graf 1: Broj poduzeća u uzorku prema djelatnosti

Izvor: Izrada autorice.

Kao što se može vidjeti iz grafa 1, najveći broj poduzeća u uzorku bavi se prerađivačkom djelatnosti (32 od 114), zatim djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (29), te potom financijskom djelatnosti i djelatnosti osiguranja (17). Najmanji broj poduzeća u uzorku bavi se djelatnošću umjetnosti, zabave i rekreacije (1).

4.2. Rezultati istraživanja

4.2.1. Deskriptivni primjer ključnih revizorskih pitanja

Prije testiranja samih istraživačkih hipoteza, u nastavku su prikazani primjeri objave ključnog revizorskog pitanja u slučaju pozitivnog mišljenja i mišljenja s rezervom. Na slici 10 prikazana je objava ključnog revizorskog pitanja na primjeru društva Dalekovod d.d., za kojega je ovlaštenu revizor (KPMG) izrazio pozitivno revizijsko mišljenje.

Ključna revizijska pitanja

Ključna revizijska pitanja su ona pitanja koja su, po našoj profesionalnoj prosudbi, bila od najveće važnosti za našu reviziju finansijskih izvještaja tekućeg razdoblja. Ta smo pitanja razmatrali u kontekstu naše revizije finansijskih izvještaja kao cjeline i pri formiranju našeg mišljenja o njima te ne dajemo zasebno mišljenje o tim pitanjima.

PRIZNAVANJE PRIHODA OD UGOVORA O IZGRADNJI

Prihodi od ugovora o izgradnji priznati u računu dobiti i gubitka u 2017. godini iznose 1.262.226 tisuća kuna (85% od ukupnih prihoda od prodaje u 2017. godini).

Vidi Bilješke 2.12 i 2.21 unutar *Značajnih računovodstvenih politika*, Bilješku 4 (a) *Ključne računovodstvene procjene i prosudbe* i Bilješku 7 *Informacije o poslovnim segmentima* unutar finansijskih izvještaja.

Ključno revizijsko pitanje	Kako smo pristupili tom pitanju
<p>Ključna aktivnost Grupe uključuje izgradnju kompleksne energetske opreme, njenu instalaciju i povezane građevinske radove.</p> <p>Posljedično, većina ugovora s kupcima se vrednuje korištenjem metode stupnja dovršenosti u skladu s relevantnim standardom.</p> <p>U skladu s navedenim, Grupa priznaje ugovorene prihode i troškove po ugovorima ovisno o stupnju dovršenosti pojedinog ugovora na datum izvještavanja, temeljem omjera ostvarenih troškova na temelju odrađenih radova u odnosu na ukupne procijenjene ugovorne troškove.</p> <p>Računovodstveni tretman dugoročnih ugovora o izgradnji zahtjeva pouzdanu procjenu budućih troškova potrebnih za izvršenje ugovornih obveza. Ova procjena direktno utječe na iznose i trenutak priznavanja prihoda s obzirom da ona utvrđuje stupanj dovršenosti realiziran po pojedinom ugovoru. Sukladno tome, ovo smo područje smatrali ključnim revizijskim pitanjem.</p>	<p>Naši revizijski postupci u ovom području uključivali su, između ostalog:</p> <ul style="list-style-type: none">• preispitivanje prikladnosti primjene metode postotka dovršenosti uzimajući u obzir uvjete ugovora i prirodu ugovoreni proizvoda ili usluga za isporuku kupcima na uzorku ugovora;• testiranje dizajna, implementacije i učinkovitosti kontrola vezanih uz:<ul style="list-style-type: none">- razdvajanje dužnosti u procesima budžetiranja prihoda i troškova;- proces procjene odstupanja između budžetiranih i ostvarenih iznosa od strane posloводства;- razdvajanje dužnosti vezano uz ažuriranje procjena za naknadne prihode/troškove u slučaju bilo kakvih promjena u opsegu ugovorenog posla;• provjeru kalkulacije stupnja dovršenosti relevantnih ugovora preračunavanjem stupnja dovršenosti usporedbom stvarno nastalih troškova s procjenom ukupnih troškova do završetka projekta;• kod varijacija u odnosu na originalne ugovore s kupcima, provjeravanje na uzorku ugovora ukoliko su takve varijacije potkrijepljene formalnim sporazumima s kupcima;• analizu povijesne točnosti procjena Grupe vezano uz planiranje troškova i prihoda;• razmatranje adekvatnosti objava Grupe oko neizvjesnosti procjena vezano uz u računovodstvo ugovora o izgradnji.

Slika 10: Objava KRP-a u slučaju pozitivnog revizorskog mišljenja

Izvor: Revizijsko izvješće društva Dalekovod d.d. za 2017. godinu.

Iz slike 10 vidljivo je kako je ključno revizijsko pitanje ovog društva vezano uz priznavanje prihoda. Prihodi su najčešće ključno revizorsko pitanje kod poduzeća koja se bave proizvodnjom i izgradnjom, kao što je potvrdilo istraživanje Hrvatske revizorske komore o primjeni ključnih revizijskih pitanja u Hrvatskoj (Kopun i Muaremi, 2017).

Na slici 11 prikazana je objava ključnog revizorskog pitanja na primjeru poduzeća 3. MAJ Brodogradilište d.d. za kojega je ovlaštenu revizor (PWC) izrazio mišljenje s rezervom.

Ključna revizijska pitanja

Ključna revizijska pitanja su ona pitanja koja su bila, po našoj profesionalnoj prosudbi, od najveće važnosti za našu reviziju financijskih izvještaja tekućeg razdoblja. Tim pitanjima smo se bavili u kontekstu naše revizije financijskih izvještaja kao cjeline i pri formiranju našeg mišljenja o njima, i mi ne dajemo zasebno mišljenje o tim pitanjima. Dodatno na pitanja opisana u odjeljku Osnova za mišljenje s rezervom te pitanje opisano u odjeljku Značajna neizvjesnost u svezi vremenske neograničenosti poslovanja, identificirali smo sljedeća pitanja kao ključna revizijska pitanja u našem izvješću.

Ključna revizijska pitanja	Kako smo revidirali Ključno revizijsko pitanje
<p><i>Priznavanje prihoda od gradnje brodova i rezerviranja za očekivane gubitke po gradnjama</i></p> <p>Viđeti bilješku 2.22 financijskih izvještaja pod naslovom „Ugovori o izgradnji brodova“ (računovodstvene politike), bilješku 4 (Ključne računovodstvene procjene), te bilješke 5, 22, 25 i 27 za daljnje informacije</p> <p>Usmjerili smo pozornost na priznavanje prihoda s obzirom na postojanje značajnih komercijalnih ugovora za gradnju sofisticiranih i tehnički kompleksnih brodova koji predstavljaju značajan segment poslovanja. Također smo se fokusirali na ovo područje zbog značajne razine prosudbi Uprave u svezi procjene marže projekta i mogućih gubitaka po gradnjama.</p> <p>Društvo je trenutno angažirano na gradnji 2 broda. Prihodi po navedenim gradnjama priznaju se sukladno izvršenom stupnju dovršenosti. Kupci/investitori vrše plaćanja sukladno dinamici po određenim fazama definiranim u ugovorima koji često ne slijede kriterije priznavanja prihoda u skladu s odredbama MRS-a 11 te uključuju značajne iznose uplaćenih predujmova za gradnje. Kao rezultat navedenog, Društvo u svojim financijskim izvještajima iskazuje potraživanja po ugovorima o izgradnji te obveze za primljene predujmove za sve aktivne projekte na datum bilance po stupnju dovršenosti.</p> <p>Kao što je objavljeno u bilješci 22 potraživanja po ugovorima o izgradnji iznose 141 milijun kuna na datum bilance.</p> <p>Nadalje, Uprava je procijenila razinu rezervacija za očekivane gubitke po novogradnjama kao razliku između očekivanih troškova svakog ugovora i ugovorene prodajne cijene. Ukupna rezerviranja za očekivane gubitke po MRS-u 11 iznose 50 milijuna kuna na datum bilance.</p>	<p>Procijenili smo konzistentnost primjene računovodstvene politike za priznavanje prihoda Društva. Tamo gdje je to bilo efikasno i učinkovito, testirali smo oblikovanje i operativnu učinkovitost kontrola unutar sustava priznavanja prihoda Društva kako bismo odredili razinu potrebnih testova detalja. Nismo identificirali značajna odstupanja prilikom provedbe naših testova kao niti značajne manjkavosti internih kontrola.</p> <p>Dodatno, testirali smo najznačajnije nove ugovore što je uključivalo pregled odgovarajuće dokumentacije (ugovora o izgradnji brodova, odobrenih procjena ukupnih troškova ugovora, sažetaka pregleda stvarno nastalih troškova, uzorka faktura i evidencije sati rada, analitike i slično) koja se odnosi na značajne projekte u tekućoj godini.</p> <p>Testiranjem odabranog uzorka transakcija prihoda provjerili smo da li je prihod priznat u skladu s odredbama MRS-a 11 usporedbom razdoblja priznavanja prihoda i stupnja dovršenosti određenog na temelju udjela nastalih troškova ugovora u ukupno procijenjenim troškovima ugovora. Našim testiranjem nismo uočili odstupanja.</p> <p>U svezi rezerviranja za očekivane gubitke po gradnjama priznatih na datum bilance, na temelju prikupljene dokumentacije i dobivenih obrazloženja prilikom obavljanja revizije smatramo da su procjene uprave prihvatljive.</p> <p>Naše procedure su također uključivale testiranje odabranog uzorka ručnih temeljnica evidentiranih na prihodima te nismo identificirali transakcije koje nisu bile potkrijepljene odgovarajućom dokumentacijom.</p> <p>Smatramo da su objave u financijskim izvještajima vezano uz računovodstveni tretman prihoda, rezervacija za očekivane gubitke i iznosa potraživanja/obveza po ugovorima o izgradnji adekvatne.</p>

Slika 11: Objava KRP-a u slučaju mišljenja s rezervom

Izvor: Revizijsko izvješće društva 3. MAJ Brodogradilište d.d. za 2017. godinu.

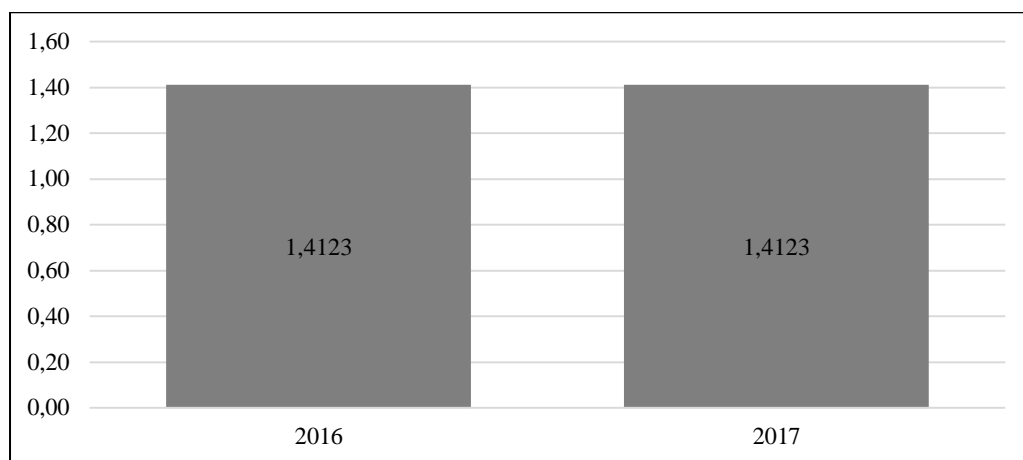
Kao što se može uočiti iz slike 11, ključno revizorsko pitanje i kod ovog društva vezano je uz prihode, ali usko uz djelatnost samog društva, budući da se odnosi na priznavanje prihoda od gradnje brodova i rezerviranja za očekivane gubitke po gradnjama.

4.2.2. Broj ključnih revizorskih pitanja

Prva istraživačka hipoteza, postavljena na početku ovog istraživanja, glasila je:

H1: Prosječan broj KRP-ova nije se značajno povećao u 2017., u odnosu na 2016. godinu.

Kada su u pitanju ključna revizorska pitanja kvaliteta je važnija od kvantitete, te upravo zbog toga novi MRevS 701 ni ne propisuje točan broj ključnih revizorskih pitanja koje revizori moraju navesti i opisati u revizorskom izvješću. Čak štoviše, poželjno je da broj ključnih revizorskih pitanja bude što manji kako pozornost korisnika financijskih izvještaja ne bi bila u potpunosti skrenuta s ostalih dijelova financijskih izvještaja. Graf 2 prikazuje prosječan broj ključnih revizorskih pitanja iz svih 114 revidiranih izvještaja, u 2016. i 2017. godini.

Graf 2: Prosječan broj KRP-ova u 2016. i 2017. godini

Izvor: Izrada autorice.

Kao što se može uočiti iz grafa 2, prosječan broj ključnih revizorskih pitanja jednak je u 2016., i 2017. godini. Sljedeća tablica omogućuje više informacija o prirodi KRP-ova. Naime, u tablici su i za 2016. i 2017. godinu prikazane vrijednosti moda, medijana, standardne devijacije, te minimuma i maksimuma.

Tablica 4: Srednje vrijednosti KRP-ova (2016. i 2017. godina)

Statistika			
		KRP_2016	KRP_2017
N	Valjano	114	114
	Nedostajuće	0	0
Aritmetička sredina		1,4123	1,4123
Medijan		1,0000	1,0000
Mod		2,00	1,00
Standardna devijacija		1,08743	,86025
Minimum		,00	,00
Maksimum		4,00	4,00

Izvor: Izračun autorice.

Tablica 3 još jednom potvrđuje kako je **prosječan broj** ključnih revizorskih pitanja jednak u 2016. i u 2017. godini. Medijan predstavlja srednju vrijednost koja statistički niz dijeli na dva jednaka dijela u omjeru 1:1. Kao što se može vidjeti iz tablice 4, medijan je bio isti u 2016., i 2017. godini, te je iznosio 1. To znači da je 50% revizorskih izvješća imalo jedno ili nijedno ključno revizorsko pitanje, dok je preostalih 50% revizorskih izvješća iz uzorka imalo više od jednog ključnog revizorskog pitanja. Također, **maksimalan** broj KRP-ova u izvješću (4) i **minimalan** broj KRP-ova u izvješću (0) jednaki su u obje promatrane godine.

Međutim, neke razlike mogu se uočiti u promatrane dvije godine. Prvo, **mod**, kao vrijednost koja se najčešće pojavljuje u nekom nizu, razlikuje se u 2016. i 2017. godini. Mod je u 2016. godini iznosio 2, što znači da su u revizorskim izvješćima iz 2016. godine najčešće bila 2 ključna revizorska pitanja. U 2017. godini mod se smanjio, te je iznosio 1, što znači da u toj godini većina revizorskih izvješća imala je po jedno ključno revizorsko pitanje. **Standardna devijacija**, kao mjera prosječnog odstupanja od aritmetičke sredine, veća je u uzorku iz 2016. godine.

Ipak, zaključak o (ne)prihvatanju prve istraživačke hipoteze neće se donijeti samo na osnovu grafa. Stoga se u nastavku, korištenjem programskog paketa SPSS i primjenom t-testa za zavisne uzorke, testira hipoteza o razlici prosječnih vrijednosti dvaju zavisnih osnovnih skupova. Hipoteza koje se testira glasi:

H0: Prosječan broj KRP-ova na promatranom uzorku ne razlikuje se statistički značajno u 2016. i 2017. godini.

Tablica 5 prikazuje rezultate o aritmetičkim sredinama dvaju zavisnih uzoraka, dok tablica 6 prikazuje rezultate provedenog testiranja.

Tablica 5: Rezultati o aritmetičkim sredinama dvaju zavisnih uzoraka

Statistika zavisnih uzoraka					
		Prosjek	N	Standardna devijacija	Prosječna stan. greška
Par 1	KRP_2016	1,4123	114	1,08743	,10185
	KRP_2017	1,4123	114	,86025	,08057

Izvor: Izračun autorice u SPSS-u.

Tablica 5 potvrđuje još jednom podatke prikazane grafom 2 i tablicom 4 o prosječnom broju ključnih revizorskih pitanja u 2016., i 2017. godini.

Tablica 6: Rezultati testiranja o aritmetičkim sredinama dvaju zavisnih uzoraka

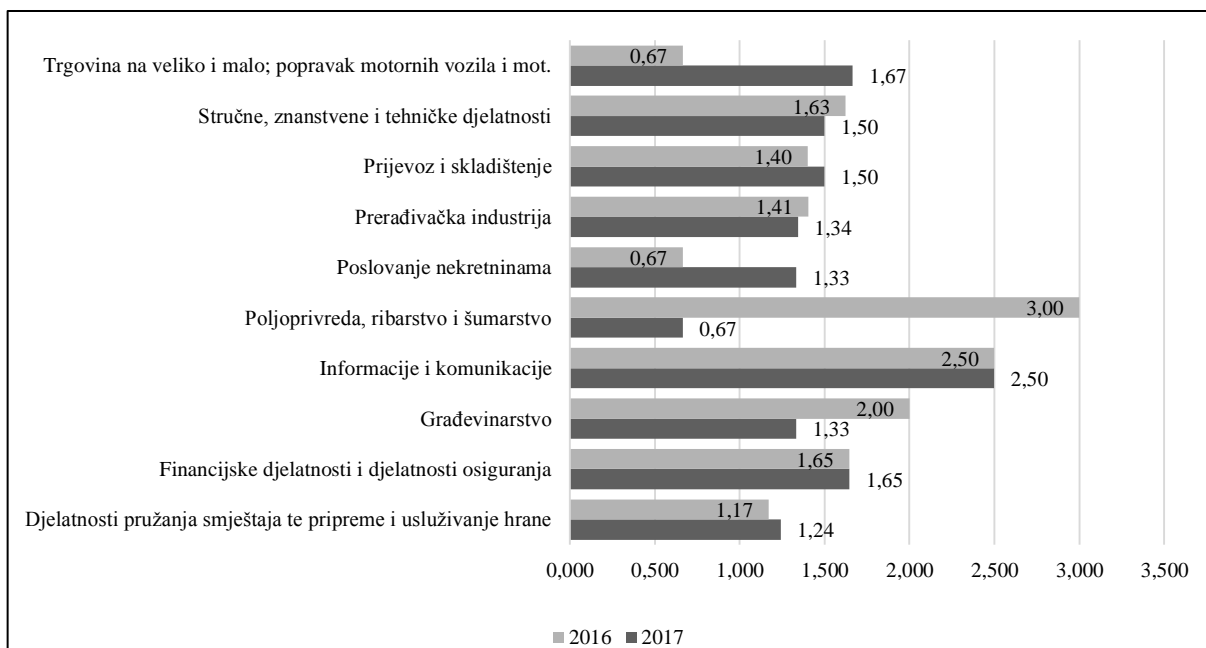
Test zavisnih uzoraka									
		Razlike između parova					t	df	Signifikantnost (2-tailed)
		Prosjek	Standardna devijacija	Prosječna standardna greška	95% vjerojatnosti interval razlike				
					Donji	Gornji			
Par 1	KRP_2016 KRP_2017	,00000	,98664	,09241	-,18307	,18307	,000	113	1,000

Izvor: Izračun autorice u SPSS-u.

Na temelju granične signifikantnosti α^* koja je prikazana u tablici 6 i koja iznosi $\alpha^* = 100\%$, što je veće od 5%, donosi se zaključak da se nulta hipoteza ne može odbiti. Stoga, prva istraživačka hipoteza, koja je pretpostavljala kako se prosječan broj ključnih revizorskih pitanja nije značajno povećao u 2017., u odnosu na 2016. godinu, može se prihvatiti.

Budući da su razlike u broju ključnih revizorskih pitanja bile uočljive na razini promatranih poduzeća, u ovom dijelu proučiti će se još i postoji li razlika u prosječnom broju ključnih

revizorskih pitanja prema djelatnostima. Graf 3 prikazuje prosječan broj ključnih revizorskih pitanja za skupine poduzeća koja se bave istom djelatnosti.

Graf 3: Prosječan broj KRP-ova po skupinama poduzeća koja se bave istom djelatnosti

Izvor: Izrada autorice.

Kao što se može učiti iz grafa 3, skupina poduzeća koja se bave poljoprivredom, ribarstvom i šumarstvom imala je najveći prosječan broj ključnih revizorskih pitanja u 2016. godini (3), koji je pak značajno pao u 2017. godini (0,67). Iza ove skupine, po prosječnom broju ključnih revizorskih pitanja u revizorskim izvješćima nalazi se skupina poduzeća koja se bavi djelatnošću informacija i komunikacija, kod kojih je prosječan broj KRP-ova isti u obje promatrane godine. (2,5). Od ukupno 10 skupina poduzeća, kod četiri skupine zabilježen je rast prosječnog broja KRP-ova u 2017., u odnosu na 2016. godinu, kod četiri skupine zabilježen je pad, dok je kod dvije skupine prosječan broj KRP-ova nepromijenjen u 2017., u odnosu na 2016. godinu.

4.2.3. Broj ključnih revizorskih pitanja i revizorsko mišljenje

Druga istraživačka hipoteza, postavljena na početku ovog istraživanja, glasila je:

H2: Postoji razlika u broju KRP-ova s obzirom na vrstu iskazanog revizorskog mišljenja.

Revizorovo mišljenje može biti pozitivno mišljenje, mišljenje s rezervom, suzdržanost od mišljenja i negativno mišljenje. Pritom, sukladno MRevS-u 705 – *Modifikacije mišljenja u izvješću neovisnog revizora*, posljednja tri spadaju u tzv. modificirana mišljenja koje revizor donosi ako zaključi da, temeljeno na dobivenim revizijskim dokazima, financijski izvještaji kao cjelina nisu bez značajnog pogrešnog prikazivanja, ili ne može prikupiti dostatne i primjerene revizijske dokaze da bi zaključio kako su financijski izvještaji kao cjelina bez značajnog pogrešnog prikazivanja. Budući da revizor određuje ključna revizorska pitanja tek na osnovu rezultata revizije, tj. dokaza dobivenih tijekom revizije, veća je vjerojatnost da je veći broj ključnih revizorskih pitanja asociran s bilo kojim od modificiranih mišljenja, u odnosu na pozitivno revizorsko mišljenje. Također, očekuje se da će rezultati testiranja ove hipoteze biti konzistentni, odnosno da se neće značajno razlikovati u dvije promatrane godine (2016. i 2017.).

Druga istraživačka hipoteza testira se Mann-Whitney U-testom. Naime, u 2016. godini, od ukupno 114 revizorskih izvještaja, 90 izvještaja imalo je pozitivno mišljenje, dok su 24 revizorska mišljenja imala mišljenje s rezervom. S obzirom da je riječ o dva nezavisna uzorka, prikladan je Mann-Whitney U-test.

U sljedećoj tablici prikazani su odgovarajući rangovi uzorka revizorskih izvještaja prema vrsti iskazanog revizorskog mišljenja, dok tablica 8 prezentira rezultate provedenog Mann-Whitney U-testa.

Tablica 7: Rangovi revizorskih izvještaja prema vrsti iskazanog revizorskog mišljenja

Rangovi				
	Mišljenje_2016	N	Prosječni rang	Suma rangova
KRP_2016	pozitivno mišljenje	90	59,73	5375,50
	mišljenje s rezervom	24	49,15	1179,50
	Ukupno	114		

Izvor: Izračun autorice u SPSS-u.

Tablica 8: Rezultati Mann-Whitney U-testa (2016)

Test Statistics ^a	
	KRP_2016
Mann-Whitney U	879,500
Wilcoxon W	1179,500
Z	-1,444
Signifikantnost (2-tailed)	,149
a. Varijabla grupiranja: Mišljenje_2016	

Izvor: Izračun autorice u SPSS-u.

Iz tablice 8, može se vidjeti kako empirijska signifikantnost (α^*) iznosi 0,149 što je 14,9%. Budući da je empirijska signifikantnost veća od 5% ($\alpha^* > 5\%$), može se zaključiti kako ne postoji statistički značajna razlika u broju ključnih revizijskih pitanja, s obzirom na vrstu iskazanog revizorskog mišljenja, uz signifikantnost testa od 5%.

Isti test primjenjuje se ponovno, ali ovaj put za podatke iz 2017. godine. U sljedećoj tablici prikazani su odgovarajući rangovi uzorka revizorskih izvještaja prema vrsti iskazanog revizorskog mišljenja, dok tablica 10 prezentira rezultate provedenog Mann-Whitney U-testa. Uzorak ovaj put obuhvaća 113 izvještaja. Naime, jedno izvješće priopćilo je suzdržano mišljenje, te se zbog ispunjavanja pretpostavki Mann-Whitney U-testa moralo izbaciti iz uzorka.

Tablica 9: Rangovi revizorskih izvještaja prema vrsti iskazanog revizorskog mišljenja

Rangovi				
	Mišljenje_2017	N	Prosječni rang	Suma rangova
KRP_2017	pozitivno mišljenje	85	59,58	5064,50
	mišljenje s rezervom	28	49,16	1376,50
	Ukupno	113		

Izvor: Izračun autorice u SPSS-u.

Tablica 10: Rezultati Mann-Whitney U-testa (2017)

Statistika testa ^a	
	KRP_2017
Mann-Whitney U	970,500
Wilcoxon W	1376,500
Z	-1,588
Signifikantnost (2-tailed)	,112
a. Varijabla grupiranja: Mišljenje_2017	

Izvor: Izračun autorice u SPSS-u.

Iz tablice 10 može se vidjeti kako empirijska signifikantnost (α^*) iznosi 0,112 što je 11,2%. Budući da je empirijska signifikantnost veća od 5% ($\alpha^* > 5\%$), može se zaključiti kako ne postoji statistički značajna razlika u broju ključnih revizijskih pitanja, s obzirom na vrstu iskazanog revizorskog mišljenja, uz signifikantnost testa od 5%.

Rezultati testiranja druge istraživačke hipoteze pokazali su se konzistentnima, odnosno jednaki su i za 2016., i 2017. godinu. Međutim, druga istraživačka hipoteza nije prihvaćena budući da se pokazalo kako ne postoji statistički značajna razlika u broju ključnih revizorskih pitanja s obzirom na vrstu iskazanog revizorskog mišljenja.

4.2.4. Ključna revizorska pitanja i revizorsko društvo

Treća istraživačka hipoteza, postavljena na početku ovog istraživanja, glasila je:

H3: Postoji ovisnost između detaljnosti KRP-ova i revizorskog društva.

Za svako ključno revizorsko pitanje potrebno je uključiti odgovore na pitanja: *zašto* i *kako*. Naime, recentno istraživanje koje je proveo Deloitte (2017), nad 50 švicarskih poduzeća koja kotiraju na burzi, je pokazalo da različita revizorska poduzeća na različit način primjenjuju nove revizorske standarde, te da su dva revizorska društva od Velike četvorke pružili manje informacija. Stoga će se u testiranju treće hipoteze detaljnost ključnih revizorskih pitanja promatrati između društava Velike četvorke i ostalih revizorskih društava, te unutar same Velike četvorke.

4.2.4.1. Velika četvorka i ostala revizorska društva

Kako bi se testiralo postoji li ovisnost između detaljnosti ključnih revizorskih pitanja i revizorskih društava uzorak od ukupno 114 revizorskih izvješća rastavljen je u dvije skupine: (1) skupinu izvješća koje su sastavila društva iz Velike četvorke, i (2) skupinu izvješća koje su sastavila sva ostala revizorska društva.

Društva koja spadaju u tzv. „Veliku četvorku“ su četiri najveće međunarodne revizorske tvrtke, a to su: Ernst & Young, Deloitte, PwC i KPMG. U 2017. godini Velika četvorka sastavila je ukupno 62 izvješća, dok su ostala društva zajedno sastavila 52 izvješća. Budući da je promatrano obilježje „*Detaljnost ključnih revizorskih pitanja*“, iz testiranja su izbačena izvješća koja nisu imala nijedno takvo pitanje, što je ukupni uzorak svelo na 102 revizorska izvješća (60 izvještaja od Velike četvorke i 42 izvještaja od ostalih revizorskih društava).

Treća istraživačka hipoteza testira se hi kvadrat testom. Hi kvadrat test neparametrijski je test koji se zasniva na rasporedu frekvencija unutar tablice kontigence. To znači da je zbroj originalnih apsolutnih frekvencija i očekivanih teorijskih frekvencija (koje se izračunavaju uz pretpostavku nulte hipoteze H_0) uvijek jednak, a pri donošenju zaključka bitan je njihov raspored u distribuciji. Ako je razlika originalnih i teorijskih frekvencija velika početna hipoteza H_0 se odbacuje, a ako njihova razlika statistički nije značajna ta hipoteza se prihvaća kao istinita (Pivac, 2010.) Tablica 11 prikazuje rezultate statističke tablice prema nominalnim obilježjima „*Detaljnost KRP-ova (a)*“ i „*Revizorsko društvo (a)*“.⁸

Tablica 11: Rezultati o detaljnosti KRP-ova i revizorskim društvima

Detaljnost KRP-ova (a) * Revizorsko društvo (a) Unakrsni tablični prikaz				
Zbroj				
		Revizorsko društvo (2)		Ukupno
		Velika četvorka	Ostala revizorska društva	
Detaljnost KRP-ova (a)	Šturo	0	33	33
	Srednje detaljno	43	8	51
	Detaljno	17	1	18
Ukupno		60	42	102

Izvor: Izračun autorice u SPSS-u.

⁸ Detaljnost ključnih revizorskih pitanja mjerena je količinom teksta koja je bila pridružena ovom dijelu revizorskog izvješća, pri čemu su društvima koja su imala najviše teksta u ovom dijelu revizorskog izvješća kod obilježja *Detaljnost KRP-ova* smještena u modalitet *Detaljno*, i obratno.

Tablica 11 daje zanimljive rezultate. Naime, kao što se može uočiti iz iste, kod skupine izvješća Velike četvorke, u nijednom revizorskom izvješću ključna revizorska pitanja nisu šturo opisana, dok je kod skupine Ostala revizorska društva takvih izvještaja čak 33. Sljedeća tablica prikazuje rezultate hi kvadrat testa

Tablica 12: Rezultati Hi kvadrat testa

Hi-kvadrat test			
	Vrijednost	Stupnjevi slobode	Signifikantnost (2-sided)
Pearsonov hi-kvadrat	70,253 ^a	2	,000
Omjer vjerodostojnosti	86,173	2	,000
Linearna veza	55,871	1	,000
Broj valjanih slučajeva	102		
a. 0 ćelija (0,0%) ima očekivani zbroj manji od 5. Minimalni očekivani zbroj je 7,41			

Izvor: Izračun autorice u SPSS-u.

Iz tablice 12, može se vidjeti kako empirijska signifikantnost (α^*) iznosi 0,000 što je 0%. Budući da je empirijska signifikantnost manja od 1 % ($\alpha^* < 1\%$), može se zaključiti kako postoji ovisnost u promatranim obilježjima. Drugim riječima postoji ovisnost u detaljnosti ključnih revizorskih pitanja i revizorskih društava.

S obzirom da je donesen zaključak kako postoji ovisnost u promatranim obilježjima, još je izračunat i Pearsonov koeficijent kontigence kojim se utvrđuje aproksimativna visina njihove povezanosti. Vrijednost Pearsonov koeficijenta kontigence sadrži sljedeća tablica.

Tablica 13: Pearsonov koeficijent kontigence

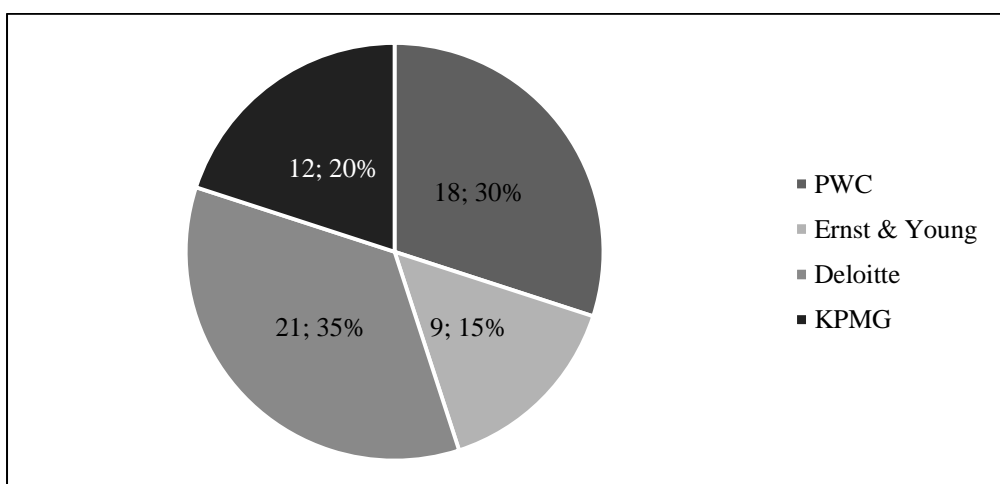
Simetrične mjere			
		Vrijednost	Signifikantnost
Nominal	Koeficijent kontigence	,639	,000
Broj valjanih slučajeva		102	

Izvor: Izračun autorice u SPSS-u.

Pearsonov koeficijent kontigence, kao što je vidljivo iz tablice 13, iznosi 0,639 što je jako visoko. Nadalje, tablica 12 potvrđuje i značajnost izračunatog koeficijenta ($\alpha^* < 1\%$).

4.2.4.2. Velika četvorka

U ovom dijelu, proučiti će se (ne)postojanje ovisnosti između detaljnosti ključnih revizijskih pitanja i revizorskog društva, pri čemu će se ovaj put promatrati samo četiri društva iz skupine Velika četvorka. U ovoj skupini ukupno je 60 revizorskih izvještaja, koji su po društvu koje ih je sastavilo prezentirani grafom 4. Može se uočiti da je najviše revizorskih izvještaja sastavio Deloitte (21 odnosno 35%), zatim PwC (18 odnosno 30%), te KPMG (12 odnosno 20%), dok je najmanje izvještaja u uzorku sastavilo revizorsko društvo Ernst & Young (9 odnosno 15%).

Graf 4: Revizorska izvješća prema revizorskom društvu (Velika četvorka)

Izvor: Izrada autorice.

Za testiranje se ponovno koristi Hi kvadrat test. Tablica 14 prikazuje rezultate statističke tablice prema nominalnim obilježjima „Detaljnost KRP-ova (b)“ i „Revizorsko društvo (b)“. Valja napomenuti da, budući kako je već ranije utvrđeno da nijedno revizorsko društvo iz skupine Velika četvorka nije imalo izvješća u kojima su ključna revizorska pitanja bila šturo opisana, ovdje su se obilježju „Detaljnost KRP-ova“ pridružila samo dva modaliteta i to „Srednje detaljno“ i „Detaljno“. Pritom, modaliteti su određeni na isti način kao i ranije.

Tablica 14: Rezultati o detaljnosti KRP-ova i revizorskim društvima (Velika četvorka)

Detaljnost KRP-ova (b) * Revizorko društvo (b) Unakrsni tablični prikaz						
Zbroj						
		Revizorko društvo (4)				Ukupno
		PwC	Ernst & Young	Deloitte	KPMG	
Detaljnost KRP-ova	Srednje detaljno	16	9	19	8	52
	Detaljno	2	0	2	4	8
Ukupno		18	9	21	12	60

Izvor: Izračun autorice u SPSS-u.

Tablica 15: Rezultati Hi kvadrat testa (Velika četvorka)

Hi-kvadrat test			
	Vrijednost	Stupnjevi slobode	Signifikantnost (2-sided)
Pearsonov hi-kvadrat	5,879 ^a	3	,118
Omjer vjerodostojnosti	6,078	3	,108
Linearna veza	2,201	1	,138
Broj valjanih slučajeva	60		
a. 7 polja (0,0%) ima očekivani zbroj manji od 5. Minimalno očekivani zbroj je 7,41.			

Izvor: Izračun autorice u SPSS-u.

Iz tablice 15, može se vidjeti kako empirijska signifikantnost (α^*) iznosi 0,118 što je 11,8 %. Budući da je empirijska signifikantnost veća od 5 % ($\alpha^* > 5\%$), može se zaključiti kako ne postoji ovisnost u promatranim obilježjima. Drugim riječima ne postoji ovisnost u detaljnosti ključnih revizorskih pitanja i revizorskih društava Velike četvorke.

Na temelju dobivenih rezultata, treća istraživačka hipoteza, koja je pretpostavljala da postoji ovisnost između detaljnosti KRP-ova i revizorskog društva koje je provelo reviziju, može se djelomično prihvatiti. Naime, rezultati istraživanja pokazali su postoji ovisnost u detaljnosti ključnih revizorskih pitanja i revizorskih društava, kada se revizorska društva Velike četvorke promatraju zajedno i zasebno u odnosu na sva ostala revizorska društva. Međutim, kada se detaljnost KRP-ova promatra isključivo unutar skupine Velike četvorke, ovakva ovisnost nije potvrđena.

4.2.5. Ključna revizorska pitanja i djelatnost revidiranog poduzeća

Četvrta istraživačka hipoteza, postavljena na početku ovog istraživanja, glasila je:

H4: Postoji ovisnost između broja KRP-ova i djelatnosti poduzeća.

Četvrta istraživačka hipoteza pretpostavlja da postoji ovisnost između broja ključnih revizorskih pitanja i djelatnosti poduzeća. Naime, djelatnosti se razlikuju po svojoj složenosti i rizicima poslovanja, pa se očekuje i da će se broj KRP-ova razlikovati ovisno o djelatnosti.

Četvrta istraživačka hipoteza testira se hi kvadrat testom. Tablica 16 prikazuje rezultate statističke tablice prema obilježjima „Broj KRP-ova“ i „NKD“. Uočljivo je da nisu sve djelatnosti prikazane. Naime, djelatnosti s premalim brojem poduzeća morale su biti izbačene radi zadovoljavanja pretpostavki hi kvadrat testa, što je rezultiralo konačnim uzorkom od ukupno 102 revizorska izvješća.

Tablica 16: Rezultati o broju KRP-ova i NKD-u

NDK * Broj KRP-ova Unakrsni tablični prikaz				
Zbroj				
		Broj KRP-ova		Ukupno
		0-2	3-4	
NDK	Djelatnosti pružanja smještaja	27	2	29
	Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	15	2	17
	Prerađivačka industrija	29	3	32
	Prijevoz i skladištenje	9	1	10
	Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	6	2	8
	Trgovina na veliko i malo	5	1	6
Ukupno		91	11	102

Izvor: Izračun autorice u SPSS-u.

Kao što se može vidjeti iz tablice 16, poduzeća iz svih promatranih djelatnosti uglavnom imaju do dva ili dva ključna revizorska pitanja u svojim revizorskim izvješćima. Ukupno je 91 revizorsko izvješće koje je imalo do dva ili dva ključna pitanja, dok je ukupno 11 revizorskih izvještaja u konačnom uzorku koja su imala tri ili četiri revizorska pitanja. Sljedeća tablica prikazuje rezultate hi-kvadrat testa.

Tablica 17: Rezultati Hi kvadrat testa

Hi-kvadrat test			
	Vrijednost	Stupnjevi slobode	Signifikantnost (2-sided)
Pearsonov hi-kvadrat	2,441 ^a	5	,785
Omjer vjerodostojnosti	2,076	5	,839
Linearna veza	1,338	1	,247
Broj valjanih slučajeva	102		
a. 6 ćelija (50,0%) ima očekivani zbroj manji od 5. Minimalni očekivani zbroj je 0,65.			

Izvor: Izračun autorice u SPSS-u.

Iz tablice 17, može se vidjeti kako empirijska signifikantnost (α^*) iznosi 0,785 što je 78,5 %. Budući da je empirijska signifikantnost veća od 5 % ($\alpha^* > 5\%$), može se zaključiti kako ne postoji ovisnost u promatranim obilježjima. Drugim riječima ne postoji ovisnost u broju ključnih revizorskih pitanja i djelatnosti poduzeća. Naime, kao što se može vidjeti iz tablice 16 poduzeća iz svih promatranih djelatnosti imaju podjednako malo ključnih revizorskih pitanja iz druge skupine (od 3 do 4 revizorska pitanja po izvještaju). Sukladno dobivenim rezultatima četvrta istraživačka hipoteza, koja je pretpostavljala da postoji ovisnost između broja ključnih revizorskih pitanja i djelatnosti poduzeća, se ne može prihvatiti.

4.2.6. Ključna revizorska pitanja i promet na burzi

Peta istraživačka hipoteza, postavljena na početku ovog istraživanja, glasila je:

H5: Postoji statistički značajna veza između ukupnog prometa na burzi i broja KRP-ova u revidiranim izvještajima.

Peta istraživačka hipoteza pretpostavlja da objava ključnih revizorskih pitanja utječe na investicijske odluke. Ova hipoteza postavljena je po uzoru na rad Christensen i sur. (2014) koji su pokazali, kao što je već ranije navedeno, da su investitori koji su primili izvješće s uključenim ključnim revizorskim pitanjima skloniji promijeniti investicijsku odluku u odnosu na investitore koji su primili standardno revizorsko izvješće. S obzirom da eventualna promjena u investicijskoj odluci nastupa nakon uočavanja ključnih revizorskih pitanja, u testiranju ove hipoteze uzeti će se podaci o broju KRP-ova iz revidiranih financijskih

izvještaja iz 2016. godine, te podaci o prometu na Zagrebačkoj burzi iz 2017. godine. Tablica 18 prikazuje Pearsonov koeficijent korelacije između ukupnog prometa na burzi i broja ključnih revizorskih pitanja.

Tablica 18: Koeficijent korelacije između ukupnog prometa na burzi i broja KRP-ova

Korelacije			
		Promet na burzi	Broj KRP-ova
Promet na burzi	Pearsonova korelacija	1	,280**
	Signifikantnost		,003
	Uzorak	114	114
Broj KRP-ova	Pearsonova korelacija	,280**	1
	Signifikantnost	,003	
	Uzorak	114	114

** . Korelacija je signifikantna na razini od najmanje 0.01

Izvor: Izračun autorice u SPSS-u.

Iz tablice se može vidjeti kako je korelacija između ukupnog prometa na burzi i broja ključnih revizorskih pitanja u revizorskim izvještajima **0,280**. Dobiveni koeficijent je pozitivnog predznaka, te ukazuje na pozitivnu vezu između promatranih varijabli. Drugim riječima, ako neko revizorsko izvješće ima veći broj ključnih revizorskih pitanja, može se očekivati i veći promet na burzi. Koeficijent je i statistički značajan. Međutim, njegova visina je mala, te ukazuje na slabu pozitivnu korelaciju. Ipak, s obzirom na dokazanu statističku značajnost, peta istraživačka hipoteza, koja je pretpostavljala da postoji statistički značajna veza između ukupnog prometa na burzi i broja ključnih revizorskih pitanja, može se prihvatiti.

4.3. Osvrt na provedeno istraživanje

U ovom dijelu rada napravljena je analiza revizorskih izvještaja 114 poduzeća listanih na Zagrebačkoj burzi. Ciljevi istraživanja bili su proučiti kako i u kojem opsegu su zahtjevi novog MRevS-a implementirani u praksi, postoji li razlika u broju, strukturi i detaljnosti ključnih revizorskih pitanja u 2017., u odnosu na 2016. godinu, koja su to područja revizije najčešće identificirana kao ključna revizorska pitanja, postoji li razlike s obzirom na djelatnost

revidiranih poduzeća, te postoji li razlika u implementaciji s obzirom na društvo koje je provelo reviziju. U tu svrhu postavljeno je pet istraživačkih hipoteza koje su testirane primjenom raznih statističkih metoda.

Prva istraživačka hipoteza pretpostavljala je da se prosječna broj ključnih revizorskih pitanja nije značajno povećano u 2017., u odnosu na 2016. godinu. Rezultati testiranja pokazali su da je prosječan broj revizorskih pitanja jednak u obje promatrane godine i da iznosi 1,4123. T-test za zavisne uzorke, očekivano je pokazao da razlika u prosječnom broju ključnih revizorskih pitanja u 2016., i 2017. godini nije statistički značajna.

Druga istraživačka hipoteza pretpostavljala je da postoji razlika u broju KRP-ova s obzirom na vrstu iskazanog revizorskog mišljenja. Druga istraživačka hipoteza nije prihvaćena budući da se pokazalo kako ne postoji statistički značajna razlika u broju ključnih revizorskih pitanja s obzirom na vrstu iskazanog revizorskog mišljenja. Dodatno, rezultat se pokazao konzistentnim, budući da su isti rezultati dobiveni za podatke iz 2016., i 2017. godine.

Treća istraživačka hipoteza pretpostavljala je da postoji ovisnost između detaljnosti KRP-ova i revizorskog društva koje je provelo reviziju. Testiranje hipoteze provedeno hi kvadrat testom pokazalo je kako postoji ovisnost u detaljnosti ključnih revizorskih pitanja i revizorskih društava, kada se revizorska društva Velike četvorke promatraju zajedno i zasebno u odnosu na sva ostala revizorska društva. Međutim, kada se detaljnost KRP-ova promatra unutar skupine Velike četvorke, ovakva ovisnost nije potvrđena.

Četvrta istraživačka hipoteza pretpostavljala je da postoji ovisnost između broja ključnih revizorskih pitanja i djelatnosti kojom se bavi poduzeće nad čijim financijskim izvještajima se provodi revizija. Testiranje hipoteze provedeno je hi kvadrat testom koji nije potvrdio postojanje ovisnosti između navedenih obilježja, čime se četvrta istraživačka hipoteza odbacila.

Peta istraživačka hipoteza pretpostavljala je da postoji statistička značajna veza između ukupnog prometa na burzi i broja ključnih revizorskih pitanja u revidiranim izvještajima. Pearsonov koeficijent korelacije pokazao se značajnim na razini signifikantnosti od 1%, čime se peta istraživačka hipoteza prihvatila.

5. ZAKLJUČAK

Eksterna revizija predstavlja naknadno davanje mišljenja od strane stručne, neovisne, osobe o financijskim izvještajima poduzeća nad čijim se financijskim izvještajima provodi revizija. Pojava djelatnosti revizije rezultat je stvarne potrebe, a kao glavni razlozi postojanja navode se potencijalni i stvarni konflikt interesa u poduzećima između vlasnika i menadžmenta poduzeća, značajne ekonomske, socijalne i druge posljedice pogrešnih odluka korisnika financijskih informacija, kompleksnost računovodstva i pripremanja financijskih izvještaja, te nepristupačnost financijskih izvještaja.

Proces eksterne revizije obuhvaća nekoliko složenih faza koje se mogu raščlaniti na veći ili manji broj faza, ovisno kako koja faza zahtijeva, pri čemu je provođenje svake faze uređeno s relativno velikim brojem MRevS-ova, Međunarodnim smjernicama, te hrvatskim propisima objavljenim u Narodnim novinama. Finalni proizvod revizije je revizorsko izvješće. Revizorsko izvješće sadrži mišljenje o financijskim izvještajima kao cjelini, te kao takvo predstavlja ključni output u komunikaciji rezultata procesa revizije.

U posljednjih nekoliko desetljeća, revizijska struka prošla je kroz niz polemika što je dovelo do potrebe za promjenom u revizijskom izvještavanju i kvaliteti revizije. Jaz očekivanja korisnika revizije, smanjenje percepcije kvalitete revizije i revizorskog izvješća tijekom vremena, te upitnost kognitivnih sposobnosti (neprofesionalnih) investitora, glavni su razlozi zbog kojih su američki i međunarodni regulatori nedavno predložili promjene standardnog izvješća o reviziji, uključujući i zahtjev za uključivanjem paragrafa ključnih revizorskih pitanja. Pritom, uvođenje ključnih revizorskih pitanja smatra se najvećom promjena revizijskih standarda i revizorskog izvještavanja još od 2004. godine kada je objavljen projekt poboljšanja Međunarodnih revizijskih standarda, Međunarodnih standarda kontrole kvalitete i Međunarodnih smjernica revizijske prakse od strane Međunarodnih odbora za standarde revidiranja i izražavanja uvjerenja.

Ključna revizorska pitanja su ona pitanja koja, po revizorovoj profesionalnoj prosudbi su od najveće važnosti u reviziji financijskih izvještaja tekućeg razdoblja, a glavna svrha im je povećati komunikacijsku vrijednost revizorova izvješća, osiguranjem boljeg uvida u obavljenju reviziju. Pritom, priopćavanje ključnih revizorskih pitanja u revizorovu izvješću nije zamjena za objave u financijskim izvještajima, zamjena za revizorovo izražavanje modificiranog mišljenja, zamjena za izvješćivanje u skladu s MRevS-om 570 kada postoji

značajna neizvjesnost u vezi s događajima ili uvjetima koji mogu stvarati značajnu sumnju u mogućnost subjekta da nastavi s vremenski neograničenim poslovanjem, ili odvojeno mišljenje o pojedinom pitanju. Ključna revizorska pitanja moraju se iznijeti u izvješćima revizora za revizije financijskih izvještaja društava koja kotiraju na burzi.

Koristi koje su se očekivale od ključnih revizorskih pitanja su brojne, a ogledaju su u većoj transparentnosti i posljedično većem povjerenju u revizore, otvorenosti, uklanjanju standardiziranosti i rastu vjerodostojnosti. Međutim, postojeća istraživanja potvrdila su koristi očekivane od regulatora.

U empirijskom dijelu ovog rada napravljena je analiza ključnih revizorskih pitanja iz 114 različitih revizorskih izvještaja, poduzeća iz ukupno 10 različitih djelatnosti. Rezultati istraživanja pokazali su da se prosječan broj ključnih revizorskih pitanja nije značajno povećao u 2017., u odnosu na 2016. godinu, kada se svih 114 izvještaja promatra zajedno. Međutim, analiza prosječnog broja ključnih revizorskih pitanja po skupinama poduzeća koja se bave istom djelatnosti pokazala je kako se prosječan broj ključnih revizorskih pitanja promijenio. Tako je kod četiri djelatnosti zabilježen rast prosječnog broja KRP-ova, kod četiri djelatnosti zabilježen je pad, dok je kod dvije djelatnosti prosječan broj KRP-ova nepromijenjen u 2017., u odnosu na 2016. godinu. Nadalje, rezultati istraživanja pokazali su kako se broj ključnih revizorskih pitanja ne razlikuje s obzirom na vrstu iskazanog revizorskog mišljenja. Dodatno, ovi rezultati pokazali su se konzistentnima, odnosno jednakima i za 2016., i 2017. godinu.

Istraživanje se bavilo i pitanjem detaljnosti ključnih revizorskih pitanja. Pritom, eventualne razlike u detaljnosti promatrale su se između društava Velike četvorke i ostalih revizorskih društava, te unutar same velike Četvorke. Rezultati istraživanja pokazali su kako postoji ovisnost između detaljnosti ključnih revizorskih pitanja, kada se razlike promatraju između Velike četvorke i ostalih revizorskih društava. Ovakva ovisnost nije potvrđena kada se detaljnost KRP-ova promatra unutar skupine Velika četvorka. Istraživanje nije potvrdilo ni postojanje ovisnosti između broja ključnih revizorskih pitanja i djelatnosti poduzeća. Naime, poduzeća iz svih djelatnosti u svojim revizorskim izvještajima uglavnom su imala do dva ključna revizorska pitanja, a rijetko koje tri do četiri. Konačno, istraživanje je potvrdilo, iako slabu, pozitivnu i statistički značajnu vezu između prometa na burzi i broja ključnih revizorskih pitanja.

POPIS LITERATURE

KNJIGE

1. Filipović, I. (2009): Revizija, *Sinergija nakladništvo d.o.o.*, Zagreb.
2. Gray, I. i Manson, S. (2007): The audit process: principles, practice and cases, *Cengage learning EMEA*.
3. Pandey, K. (2016): Audit, *Lulu Publications*, USA.
4. Pivac, S. (2010): Statističke metode, nastavni materijali, *Ekonomski fakultet Split*.
5. Stanišić, M. (2009): Revizija, 3. izdanje, *Univerzitet Singidunum*, Beograd.

ČLANCI U ČASOPISIMA

1. Bartulović, M. i Filipović, I. (2014): Auditor independence as prerequisite of external audit efficiency, *Contemporary Issues in Economy & Technology*.
2. Chye Koh, H. i Woo, E.S. (1998): The expectation gap in auditing, *Managerial auditing journal*, 13(3), str. 147 – 154.
6. Cordos, G.S. i Fulop, M.T. (2015): Understanding audit reporting changes: introduction of Key Audit Matters, *Accounting and Management Information System*, 14(1), str. 128-152.
7. Felix, W.L. i Gramling, A.A. (2001): The Contribution of Internal Audit as a Determinant of External Audit Fees and Factors Influencing this Contribution, *Journal of Accounting Research*, 39(3), str. 513 – 534.
8. Gray, G., Turner, J.L., Coram, P.J., i Mock, T.J. (2011): Perceptions and misperceptions regarding the unqualified auditor's report by financial statement preparers, users, and auditor, *Accounting Horizons*, 25(4), str. 659 – 684.
9. Humphrey, C., Loft, A. i Woods, M. (2009): The global audit profession and the international financial architecture: Understanding regulatory relationship at a time of financial crisis, *Accounting, organizations and society*, 34(6), str. 810-825.
10. Ittonen, K. (2010): A Theoretical Examination of the Role of Auditing and the Relevance of Audit Reports, *Vaasan Yliopiston Julkaisuja*,
11. Vaasa. Kangarluie, S. i Aalizadeh, A. (2017): The expectation gap in auditing, *Accounting*, 3(1), str. 19 – 22.
12. Ramamoorti, S. (2003): Internal Auditing: History, Evolution, and Prospects, *Research Opportunities in Internal Auditing*, str. 1-23.
13. Sirois, L.P., Bedard, J. i Bera, P. (2018): The Informational Value of Key Audit Matters in the Auditor's Report: Evidence from an Eye- tracking Study, *Accounting Horizons*.

14. Sikka, P. (2009): Financial crisis and the silence of the auditors, *Accounting Organizations and Society*, 34(6), str. 868 – 873.
15. Suci, G. (2008): Similarities and Differences Between Internal Auditing, Internal Public Auditing and Other Services, *Annals of University of Craiova-Economic Sciences Series*, 3(36), str. 1436 – 1443.
16. Vuko, T. (2016): Audit reporting: trends and changes, U 51. *Jesensko savjetovanje Računovodstvo, revizija i porezi u praksi*.
17. Žager, L. i Mališ, S.S. (2014): Ključni elementi koji stvaraju okruženje za kvalitetu revizije, *Računovodstvo i financije*, 12, str. 65-78.

ZAKONI I PRAVILNICI

1. Narodne novine, (2016): Zakon o računovodstvu, *Narodne novine d.d.*, br. 120/16.
2. Narodne novine, (2017): Zakon o reviziji, *Narodne novine d.d.*, br. 127/17.

INTERNET IZVORI

1. Bedard, J., Gonthier-Besacier, N. i Schatt, A. (2014). Costs and benefits of reporting Key Audit Matters in the audit report: The French experience, U *International Symposium on Audit Research*, [Internet], raspoloživo na: https://documents.bsb-education.com/pdf/cig2014/ACTESDUCOLLOQUE/BEDARD_GONTHIER_BESACIE_R_SCHATT.pdf, [11.06.2018.].
2. Carver, B.T. i Trinkle, B.S. (2017): Nonprofessional Investors Reactions to the PCAOB's Proposed Changes to the Standard Audit Report, [Internet], raspoloživo na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2930375, [16.07.2018.].
3. Deloitte, (2015): Clear, transparent reporting: The new auditor's report, Internet], raspoloživo na: <https://www2.deloitte.com/ch/en/pages/audit/articles/benchmarking-the-new-auditors-report.html>, [05.01.2018.].
4. HINA, (2017): Savjetnici Agrokora zaraditi će između 58 i 69 milijuna eura, [Internet], raspoloživo na: <http://novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Savjetnici-Agrokora-zaradit-ce-izmedu-58-i-69-milijuna-eura.-Ramljakova-bruto-placa-iznosi-118.940-70-kuna>, [27.05.2018.].
5. HRK, (2009): Međunarodni revizijski standard 700: Formiranje mišljenja i izvješćivanje o financijskim izvještajima, [Internet], raspoloživo na: http://www.revizorska-komora.hr/pdf/MRevS/1_KB-za-CIP-124.pdf, [20.06.2018.].
18. HRK, (2015): Priručnik s Kodeksom etike za profesionalne računovođe. *Hrvatska revizorska komora*, Zagreb.

19. HRK, (2016): Međunarodni revizijski standard 701: Priopćavanje ključnih revizijskih pitanja u izvješću neovisnog revizora, [Internet], raspoloživo na: <http://www.revizorskakomora.hr/pdf/MRevS/2015%20IAASB%20Handb%20MRevS%20701.pdf>, [20.06.2018.].
20. HRK, (2016): Međunarodni revizijski standard 700 (izmijenjen): Formiranje mišljenja i izvješćivanje o financijskim izvještajima, [Internet], raspoloživo na: [http://www.revizorska-komora.hr/pdf/MRevS/2015%20IAASB%20Handb%20MRevS%20700%20\(izmijenjen\).pdf](http://www.revizorska-komora.hr/pdf/MRevS/2015%20IAASB%20Handb%20MRevS%20700%20(izmijenjen).pdf), [20.06.2018.].
21. Kachelmeier, S.J., Schmidt, J.J. i Valentine, K. (2017): The disclaimer effect of disclosing critical audit matters in the auditor's report, [Internet], raspoloživo na: https://magazine.bus.miami.edu/assets/files/faculty-and-research/conferences-and-seminars/accounting-seminars/KSV_93014.pdf, [11.06.2018.].
22. Kopun, D. i Muaremi, F. (2017): Prva godina primjene ključnih revizorskih pitanja u Republici Hrvatskoj, Hrvatska revizorska komora, [Internet], raspoloživo na: http://www.revizorskakomora.hr/pdf/Strucno%20savjetovanje_2017/2_KAM_ovi%20u%20RH.pdf, [05.12.2017.].
23. Lennox, C.S., Schmidt, J.J., i Thompson, A.M. (2018): Is the expanded model of audit reporting informative to investors? Evidence from the UK, [Internet], raspoloživo na: https://papers.ssrn.com/sol3/Papers.cfm?abstract_id=2619785, [25.06.2018.].
24. Lovrić, N. (2010): Proces revizije financijskih izvještaja, [Internet], raspoloživo na: <http://finance.hr/wp-content/uploads/2009/11/lnprfi.pdf>, [28.05.2018.].
25. PCAOB, (2013): Proposed auditing standards – the auditor's report on an audit of financial statements when the auditor expresses an unqualified opinion; the auditor's responsibilities regarding other information in certain documents containing audited financial statements and the related auditor's report; and related amendments to PCAOB standards, *PCAOB, No. 2013-005*, [Internet], raspoloživo na: <https://pcaobus.org/Rulemaking/Docket034/2017-001-auditors-report-final-rule.pdf>, [20.06.2018.].
26. Roška, V. (2012): Revizija, skripta predavanja iz predmeta Revizija, [Internet], raspoloživo na: <https://moodle.oss.unist.hr/mod/resource/view.php?id=14004>, [30.05.2018.].
27. Sardelić Vujisić, S. (2010): Koliko plaćaju revizore objavili samo Franck, HT i IGH, [Internet], raspoloživo na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/koliko-placaju-revizore-objavili-samo-franck-ht-i-igh-150245>, [27.05.2018.].
28. Stanišić, M. (2015): Različite uloge i odgovornosti interne i eksterne revizije, U Scientific Conference FINIZ 2015 – Contemporary Financial Management, [Internet], raspoloživo na: <http://portal.finiz.singidunum.ac.rs/Media/files/2015/62-68.pdf>, [30.05.2018.].

POPIS TABLICA

Tablica 1: Temeljne razlike između interne i eksterne revizije	8
Tablica 2: Promjene u izgledu revizorskog izvješća sukladno izmjenama MRevS-a 700	26
Tablica 3: Pregled postojećih istraživanja o utjecaju proširenih revizorskih izvještaja	34
Tablica 4: Srednje vrijednosti KRP-ova (2016. i 2017. godina).....	40
Tablica 5: Rezultati o aritmetičkim sredinama dvaju zavisnih uzoraka.....	41
Tablica 6: Rezultati testiranja o aritmetičkim sredinama dvaju zavisnih uzoraka.....	41
Tablica 7: Rangovi revizorskih izvještaja prema vrsti iskazanog revizorskog mišljenja	43
Tablica 8: Rezultati Mann-Whitney U-testa (2016).....	44
Tablica 9: Rangovi revizorskih izvještaja prema vrsti iskazanog revizorskog mišljenja	44
Tablica 10: Rezultati Mann-Whitney U-testa (2017).....	45
Tablica 11: Rezultati o detaljnosti KRP-ova i revizorskim društvima.....	46
Tablica 12: Rezultati Hi kvadrat testa	47
Tablica 13: Pearsonov koeficijent kontigence	47
Tablica 14: Rezultati o detaljnosti KRP-ova i revizorskim društvima (Velika četvorka).....	49
Tablica 15: Rezultati Hi kvadrat testa (Velika četvorka)	49
Tablica 16: Rezultati o broju KRP-ova i NKD-u.....	50
Tablica 17: Rezultati Hi kvadrat testa	51
Tablica 18: Koeficijent korelacije između ukupnog prometa na burzi i broja KRP-ova	52

POPIS SLIKA

Slika 1: Proces revizije financijskih izvještaja	11
Slika 2: MRevS-ovi koji uređuju predrevizijske radnje	12
Slika 3: MRevS-ovi koji uređuju planiranje revizije.....	13
Slika 4: MRevS-ovi koji uređuju razmatranje internih kontrola i provođenje testova	14
Slika 5: MRevS-ovi koji uređuju provođenje dokaznih testova	15
Slika 6: MRevS-ovi koji uređuju dovršavanje revizije i izdavanje revizorskog izvješća	16
Slika 7: Obveza revizije prema Zakonu o računovodstvu	17
Slika 8: Dosadašnji izvještaj revizora – stav investitora	22
Slika 9: Očekivane koristi od uvođenja ključnih revizorskih pitanja.....	30

POPIS GRAFOVA

Graf 1: Broj poduzeća u uzorku prema djelatnosti	36
Graf 2: Prosječan broj KRP-ova u 2016. i 2017. godini.....	39
Graf 3: Prosječan broj KRP-ova po skupinama poduzeća koja se bave istom djelatnosti	42
Graf 4: Revizorska izvješća prema revizorskom društvu (Velika četvorka)	48

SAŽETAK

Cilj ovog rada bio je proučiti kako su i u kojem opsegu zahtjevi novog MRevS-a 701 implementirani u praksi, te postoji li razlika u implementaciji s obzirom na revizorsko društvo. Nadalje, cilj rada bio je i uočiti eventualne promjene u broju, strukturi i detaljnosti ključnih revizorskih pitanja za isti uzorak listanih poduzeća u 2017., u odnosu na 2016. godinu. U tu svrhu napravljena je analiza ključnih revizorskih pitanja iz 114 različitih revizorskih izvještaja, poduzeća iz ukupno 10 različitih djelatnosti. Rezultati istraživanja pokazali su da se prosječan broj ključnih revizorskih pitanja nije značajno povećao u 2017., u odnosu na 2016. godinu, kada se svih 114 izvještaja promatra zajedno. Međutim, analiza prosječnog broja ključnih revizorskih pitanja po skupinama poduzeća koja se bave istom djelatnosti pokazala je kako se prosječan broj ključnih revizorskih pitanja promijenio. Tako je kod četiri djelatnosti zabilježen rast prosječnog broja KRP-ova, kod četiri djelatnosti zabilježen je pad, dok je kod dvije djelatnosti prosječan broj KRP-ova nepromijenjen u 2017., u odnosu na 2016. godinu. Nadalje, rezultati istraživanja pokazali su kako se broj ključnih revizorskih pitanja ne razlikuje s obzirom na vrstu iskazanog revizorskog mišljenja. Dodatno, ovi rezultati pokazali su se konzistentnima, odnosno jednakima i za 2016., i 2017. godinu.

Istraživanje se bavilo i pitanjem detaljnosti ključnih revizorskih pitanja. Pritom, eventualne razlike u detaljnosti promatrale su se između društava Velike četvorke i ostalih revizorskih društava, te unutar same velike Četvorke. Rezultati istraživanja pokazali su kako postoji ovisnost između detaljnosti ključnih revizorskih pitanja, kada se razlike promatraju između Velike četvorke i ostalih revizorskih društava. Ovakva ovisnost nije potvrđena kada se detaljnost KRP-ova promatra unutar skupine Velika četvorka. Istraživanje nije potvrdilo ni postojanje ovisnosti između broja ključnih revizorskih pitanja i djelatnosti poduzeća. Naime, poduzeća iz svih djelatnosti u svojim revizorskim izvještajima uglavnom su imala do dva ključna revizorska pitanja, a rijetko koje tri do četiri. Konačno, istraživanje je potvrdilo, iako slabu, pozitivnu i statistički značajnu vezu između prometa na burzi i broja ključnih revizorskih pitanja.

Ključne riječi: eksterna revizija financijskih izvještaja, ključna revizorska pitanja, Velika četvorka

SUMMMARY

The aim of this paper was to analyze how, and to what extent, were the requirements of the new MrevS 701 implemented in practice, and whether there is a difference in implementation with respect to the audit company. Furthermore, the aim of the study was to observe possible changes in the number, structure and detail of key audit matters for the same sample of listed companies in 2017, compared to 2016. For this purpose, an analysis of key audit matters from 114 different audit reports was conducted. Results of the analysis showed that the average number of key audit matters did not significantly increase in 2017, compared to 2016., when all 114 reports are observed together. However, an analysis of the average number of key audit matters, per group of companies dealing with the same activity, has shown that the average number of key audit matters has changed. Namely, in four activities, the growth of the average number of KAMs was recorded, in four activities a decline was recorded, while in two activities the average number of KAMs was unchanged in 2017, compared to 2016. Furthermore, the results of the research showed that the number of key audit matters is not different regarding the type of audit opinion expressed. Additionally, these results have been shown to be consistent, i.e. equal to 2016., and 2017.

The research was also about the details of key audit matters. In doing so, possible differences in detail were observed between the companies of the Big Four and other auditing companies, and within the Big Four. The results of the research showed that there is a dependency between the details of key audit matters, when the differences are observed between the Big Four and other auditing companies. This dependency is not confirmed when the detail of the KAMs is observed within the group of the Big Four. The study did not confirm the existence of dependence between the number of key audit matters and the activities of the company. Namely, companies from all activities in their audit reports mostly had up to two KAMs, and rarely three to four. Finally, the research confirmed, though a weak, positive and statistically significant connection between the turnover on the stock exchange and the number of key audit matters.

Keywords: external audit of financial statements, key audit matters, Big Four.